

परिशिष्ट

પરિશિષ્ટ-૧

ધારાવાહિક નવલકથા ચાલું નવલકથા નથી !

(ચંદ્રકાંત બક્ષી બેખોફ લખનારા ગુજરાતી લેખક છે. એમની ઘણી નવલકથાઓ ધારાવાહીકરૂપે અખબારોમાં પ્રગટ થઈ છે. અહીં તેમણે ગુજરાત સમાચારના માર્ચ ૧૯૮૫ ના અંકમાં વાતાયન કોલમમાં અખબારી ધારાવાહિક વિષે લખેલો લેખ ધારાવાહિક નવલકથાના નવા આયામો છતાં કરે છે.)

ગુજરાતી સાહિત્યમાં ધારાવાહિક નવલકથા સૌથી પ્રિય અને પ્રજાવાદી કલાવિદ્યા છે. રવિવારે કથાની પૂર્તિવાળું સમાચાર પત્ર ત્રણ લાખ પત્રો વેચતું હોય તો એ લગભગ ત્રણ લાખ પરિવારોમાં પહોંચે. અર્થાત્ સંભવિત ત્રીસ લાખ વાચકોને સ્પર્શે છે. જગતના ગુજરાતીભાષી લોકોની વસતિ ત્રણ કરોડ ગણીએ તો એ નવલકથા વિશ્વની સંભવિત દસ ટકા ગુજરાતી પ્રજાને પહોંચે છે. અનુમાનતઃ ગુજરાતી ભાષાના લગભગ એક ડઝન વર્તમાનપત્રો અને અડધો ડઝન જેટલાં સામાયિકો લગભગ દોઢ કરોડ ગુજરાતીઓને સ્પર્શે છે. વેચાણ ધરાવતું કોઈપણ ગુજરાતી દૈનિક કે સામાયિક ધારાવાહી નવલ વિનાનું નથી. આજે એ સ્થિતિ છે કે ધારાવાહિક નવલકથા દરેક સમાચારપત્ર કે સામાયિકનું એક અનિચ્છિત્ત અંગ બની ગઈ છે.....

માર્ચ ૧૯૮૫ ના પ્રથમ સપ્તાહમાં વડોદરામાં ધારાવાહિક નવલકથા વિષે એક પરિસંવાદ થઈ ગયો. એમાં વિદ્વાનો, કથાલેખકો, જોકરો બધા જ આવ્યા હતા. વાચક તરીકે દરેકનો અધિકાર છે. ખાસ તાત્વિક ચર્ચા થઈ નહીં. કારણ કે વિદ્વાનો એક બેહોશ પ્રજા છે. લોકપ્રિય નવલકથાકારો ફાસ્ટ બોલરોની જેમ પોતાના મિજાજમાં મસ્ત છે અને જોકરો ટાલ કરાવ્યા પછી આપણા હાથ ફરવાથી ગોદમાં આવી જાય એવા બાળકો જેવા ખુશનજર આવતા હતા ! એક અમદાવાદી ટૂંકકાર ધારાવાહિક નવલકથાકારોના મંચ પર ઘૂસપેઠિયાની જેમ બેસી ગયો હતો પણ દૌરાને - છિનાઈપટી એનાં બધાં જ પીછાં નીકળી ગયાં હતાં. કારણ કે સફળ ધારાવાહિક નવલકથા લાખો વાચકોની રૂચિનો વિષય છે, આફસિયાબનું મૈદાન છે, સવાઈ-લેખકની કર્મભૂમિ છે. અડધિયા કે પોણિયા ટૂંકકારોનું એમાં કામ નથી.

ધારાવાહિક નવલકથાનો વાચક સાથેનો નાતો જ મહિનાનો છે. એના ઘણા આયામ છે. જે નવલકથા ત્રીસ કે ચાલીસ રૂપિયામાં મળવાની છે એ હફતે હફતે સિત્તેર કે એંશી પૈસામાં મળે છે. પુસ્તકકાર નવલકથામાં ઘોડો ઝડપ નક્કી કરે છે ઘોડેસ્વારીના ‘ટ્રોટ’ની જેમ, જેમાં ઘોડાને આરામ છે. પણ સવારને મહેનત પડે છે. ધારાવાહિક નવલકથામાં સવાર ઝડપ નક્કી કરે છે. ઘોડેસવારીની ‘કેન્ટર’ દોડની જેમ, જેમાં સવારને આરામ છે પણ કષ્ટ ઘોડાને છે ? વાચક માલિક છે. વાચક વિના કોઈ ધારાવાહિક નવલકથા હોતી નથી.

“ધારાવાહિક કે ધારાવાહી નવલકથા એ કોઈ ‘ચાલું’ નવલકથા નથી.” ‘ચાલું’ નવલકથા ભૂસાતું પડીકું છે, એમાં જ સ્વાદ ખંખેરવાના, પછી હલાવવાનું, લીંબું નિયોવવાનું, ઉપરથી થોડી કોથમીર ભભરાવવાની ! ધારાવાહિક નવલકથા અગૂંરનો આસવ છે, જેમ જેમ સમય ગુજરે છે એમ એમ રંગ પકડે છે. એની ખુશ્બુમાં એક સુંવાળી મુલાયમિયત ઉમેરાય છે. એના સોનેરી બુંદબુંદ ફૂટવાનું એક કોમલગાંધારી સંગીત છે. એમાં છ સ્વાદ નથી. એમાં નવ મૂડ (જૂના જમાનાના ‘રસ’) છે. એમાં સમ્પદારો અને શતરંગોની ધૂપછાડી ધારાવાહિકતા છે. એક આભિજાત્ય પ્રકાર છે. રદ્દીનો કાગળ જોઈને એનું પડીકું બંધાતું નથી, એને સમુદ્રી લીલા રંગની પાતળી બોટલમાં ભરીને સુવડાવવી પડે છે....

વડોદરામાં પરિસંવાદ ન હતો પણ થોડાં પ્રવચનોમાંથી કેટલીક માહિતી મળી. પ્રથમ ગુજરાતી ધારાવાહિક નવલકથા છપાયાને ૧૦૫ વર્ષો થઈ ગયાં છે. ઈચ્છારામ સૂર્યરામ દેસાઈની ‘સુરતની શિવાજીની લૂંટ’ ૧૮૮૧ માં પ્રગટ થવી શરૂ થઈ હતી. ઠક્કર નારાયણ વસનજીએ ધારાવાહિક નવલકથા લખેલી. મહાન કનૈયાલાલ મુનશી ધારાવાહિકના મર્મજ્ઞ હતા. આજથી ૮૦ કે ૯૦ વર્ષો પહેલાં ‘ગુજરાતી’ના અંકોમાં ધારાવાહિક નવલકથાઓ છે. ‘કૌમુદી’ સામાયિકમાં ધારાવાહિક નવલકથાઓ હતી.

‘સયાજી વિજય’માં રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈની ‘ઠગ’ નવલકથા ધારાવાહિક છપાઈ હતી. કનૈયાલાલ મુનશીની ‘ગુજરાતનો નાથ’ અને અન્ય એવી કેટલીક કૃતિઓ ધારાવાહિક પ્રકટ થઈ હતી. યુનીલાલ વર્ધમાન શાહ, ઝવેરચંદ મેઘાણી, યુનીલાલ મડિયા, ઈશ્વર પેટલીકર, પન્નાલાલ પટેલ, ગુણવંતરાય આચાર્ય આ બધા જ ધારાવાહિકના ખેલાડીઓ હતા. અંગ્રેજીમાં ડિકન્સ અને રશિયનમાં રોલ્સટ્રોય તથા દોસ્તોએવ્સ્કી ધારાવાહિકના લેખકો હતા. દોસ્તોએવ્સ્કીએ ‘કાઈમ

એન્ડ જનીશમેન્ટ'ના કેટલાંક પાત્રો ફરીથી લખ્યાં હતા. ઝવેરચંદ મેઘાણીએ 'નિરંજન' પ્રગટ થઈ ત્યારે એ પ્રકરણો ઉમેરેલા. કનૈયાલાલ મુનશીએ કોનો વાંક ? ત્રણવાર લખેલી. ચંદ્રશંકર બુચ 'સુકાની'ની દેવો ધાધલ' ધારાવાહિક હતી. રવિન્દ્રનાથ ટાગોરની વિખ્યાત નવલકથા 'ગોરા' હમાવાર અઠી વર્ષ ચાલી હતી. રોલ્સટ્રોયની 'વોર એન્ડ પીસ' અને દોસ્તોએવ્સ્કીની 'બ્રધર્સ કારામેઝોવ' પણ હફતે હફતે ધારાવાહિક છપાઈ હતી. એક વક્તાએ એમ કહ્યું કે ઝવેરચંદ મેઘાણી કથાનો અંત વાયકો પાસે કરાવતા હતા.

એક એવું અનુમાન થયું કે ગુજરાતીમાં વર્ષે ૫૦ થી ૬૦ ધારાવાહિક નવલકથાઓ છપાય છે એટલે છેલ્લા દસ વર્ષોથી ૫૦૦ ધારાવાહિક નવલકથાઓ છપાઈ છે.

પ્રતિ સમાહ પ્રગટ થતી નવલકથાનો વાયક એક જ વ્યક્તિ નથી પણ એક સમસ્ત પરિવાર છે. એમાં બધી જ પેઢીઓ છે. બધા જ વર્ગો છે, ઘણાબધા સંસ્કારસ્તરો અને ભાવા-સ્તરો છે. સત્તર વર્ષનો વિદ્યાર્થી છે, ચોવીસ વર્ષની ભાભી છે, બત્રીસ વર્ષની કાકાની છોકરી અપરિણીત મોટી બહેન છે, પિસ્તાલીસ વર્ષની માતા છે. ચોસઠ વર્ષના મોટા કાકા છે. એક્યાસી વર્ષના દાદી છે. પાંચ ચોપડીથી પીએચડી સુધી વાયકની બુદ્ધિમતાનું મેઘધનુષ્ય વિસ્તરેલું હોય છે. એનો વાયક માણાવદરમાં છે, માંડવીમાં છે, મુંબઈમાં છે, મોન્ટ્રીઓલમાં છે. બહુ અઘરું કામ છે એ બધાને સંતોષ થાય એવી શબ્દસૃષ્ટિ સર્જવાનું..... કારણ કે અંતે તો લેખક પાસે માત્ર શબ્દો જ હોય છે. એ શબ્દોનો સેતુ બનાવવાનો છે. એ જ ઉપકરણો છે અને ઓજારો છે, એ જ શસ્ત્રો છે અને સાધનો છે અને ધારાવાહિક નવલકથામાં હવાઈજહાજની જેમ સૌથી વધુ અકસ્માત 'ટેઈક-ઓફ' (ઉપડતી વખતે) અને 'લૉડિંગ' (ઊતરતી વખતે) વખતે જ થાય છે. વીસ હજાર ફીટ પર પહોંચી ગયા પછી સામાન્ય રીતે બહુ વાંધો આવતો નથી.....!

અને બધું જ બરાબર હોવા છતાં પણ અકસ્માત થઈ શકે છે.....!

સંદર્ભ સૂચિ :

(૧). ધારાવાહિક નવલકથા ચાલુ નવલકથા નથી

બક્ષી ચંદ્રકાંત (ગુજરાત સમાચાર માર્ચ ૧૯૮૫નો અંક, 'વાતાયન')

પરિશિષ્ટ - ૨

‘જો આ હોય મારું અંતિમ પ્રવચન’

(અશ્વિની ભટ્ટ અખબારી ધારાવાહિક નવલકથાના ખેરખાં છે. ગુજરાતના આ બેસ્ટ સેલર નવલકથાકાર છે. ‘નવનીત સમર્પણ’ના એપ્રિલ ૨૦૧૨ ના અંકમાં ‘જો આ હોય મારું અંતિમ પ્રવચન’ એ શીર્ષક હેઠળ તેમની ટૂંકી જીવન કેફિયત તેમણે કહી છે. એમાં પોતાના નવલકથા સર્જન અંગે તેઓ વાત કરે છે. એમાં તેમની અખબારી ધારાવાહિક નવલકથાની લોકપ્રિયતા અને તેના પ્રાગટ્ય વિશે તેઓ વાત માંડે છે.)

મિત્રો,

મને પંચોતેર વર્ષ થયાં. પણ છેલ્લાં પંદર વર્ષમાં હું ત્રણ વખત મોતને મળીને - હાથતાળી આપીને પાછો આવ્યો છું. ૧૯૯૭ માં હૃદયની બિમારીનું નિદાન કરેલું. મારા પિતા પણ એ જ બિમારીથી ગુજરી ગયેલા. એટલે હું ખરેખર ડરી ગયેલો. છ-સાત મહિના ઘણા ઉપચારો કરેલા પણ સ્થિતિ બગડતી ગયેલી. તેવામાં એડવોકેટ હરીશભાઈ જેમને તમે આ શ્રેણીમાં સાંભળ્યા છે. તેમને મને ડોક્ટર તુષાર શાહને મળવાનું સૂચવેલું.

મેં તેમને ફોન કરીને સમય માંગેલો. બે દિવસ પછીનો તેમણે સમય આપેલો. જે દિવસે મેં તેમણે ફોન કરેલો તે જ દિવસે સાંજે એક ઘટના બનેલી.

મારા ઘરને બારણે સમી સાંજે, સુકલકડા બાંધાનો, કોલેજમાં ભણતો હોય તેવી ઉંમરનો દેખાતો, સાદો લેંઘો અને ઝભ્મો પહેરેલો યુવાન આવીને ઉભેલો.

હું તેને ઓળખતો ન હતો. બારણે ઊભેલા યુવાનને હું કાંઈ પૂછું તે પહેલાં જ યુવાને કહેલું. ‘કેમ છો અશ્વિનીભાઈ, તમને મળવાનું વર્ષોથી વિચારતો હતો. હું ડોક્ટર તુષાર શાહ.’

મારા આશ્ચર્યનો પાર ન હતો. પ્રથમ તો એ કે તે એટલા નાના દેખાતા હતા કે એ અમદાવાદના લઘ્વપ્રતિષ્ઠ સર્જન હોય તે મનાય તેવું ન હતું. અને એવો વ્યસ્ત કારિયાક સર્જન વગર ગાઢ પરિચયે મળવા આવે તે સંભવિત ન હતું.

‘અરે ! તમે ? મારે તમને ક્લિનિક પર મળવા આવવું જોઈએ કે તમારે મને ?’ એવું કાંઈક હું બોલેલો.

‘એ તો તમારે આવવાનું છે જ. પણ હું કોઈ પેશન્ટને મળવા આવ્યો નથી. હું તો નવલકથા વિશે વાતો કરવા આવ્યો છું.’ તેમણે કહેલું. હૃદય-રોગની ઐસી-તૈસી. અમે બે કલાક ગપ્પાં મારેલાં. દરેક લેખક અહમ્-યાત્રા ઈગો ટ્રિપ્સનો ગંજેરી હોય છે. હું તેમાં અપવાદ નથી.....

.... ૧૪ મે વર્ષે હું અને મારો એક મિત્ર દિવ્યકાન્ત, નેવીમાં દાખલ થવા માટે ઘરેથી ભાગીને મુંબઈ આવેલા.... ભાગી ગયાના બનાવ પછીના એક-દોઢ વર્ષમાં મેં ‘છૂપો ખજાનો’ નામની લઘુ નવલ લખેલી. ‘ગુજરાત સમાચાર’માં આવતાં બાળકો માટેના પાનામાં પ્રખર બાળસાહિત્યકાર જીવરામ જોશી એ સાત હપ્તામાં છાપેલી.....

.....આ દરમિયાન પેટિયું રળવા માટે મેં અંગ્રેજી કથાઓના અનુવાદ કર્યા. હજારો પાનાં.... પિસ્તાલીસથી વધુ પુસ્તકો છપાયાં. તેમાંનું એક ‘ફીડમ એટ મિડ નાઈટ’ શિરમોર છે. એ પુસ્તકનો અનુવાદ મેં પૂજ્ય રવિશંકર મહારાજને ભાગવત કથાની જેમ વાંચી સંભળાવેલો. વચ્ચે વચ્ચે વાતચીત થતી. હું રોષ પણ ઠાલવતો. રાજકારણીઓએ આઝાદીની-દેશની શું દશા કરી છે તેનો બળાપો ઠાલવતો.

.... અનુવાદનો કાળ એકાએક પૂરો થયેલો. મેં ટૂંકી વાર્તાઓ લખેલી પણ નવલકથા નહિ. ‘લજ્જા સન્યાલ’ નામની પ્રથમ નવલકથા નિરંજન પરીખ અને કાંતિ રામીને કારણે સંદેશમાં છપાઈ. વાર્તા ચોક્કસ ‘હિટ’ જશે તેવી ખાતરી હતી. જિંદગીના અનુભવે હું સ્ટ્રીટ સ્માર્ટ થયેલો. અખબારોમાં કામ કરી ચૂકેલો. સામાન્યતઃ રવિવારની રજા પછી સોમવારનું છાપું નબળું બનતું હોય છે સિવાય કશું સનસનીખેજ બને. એટલે મેં રવિવારની મેગેઝીન જેવી નીકળતી પૂર્તિમાં નહિ પણ સોમવારે મારી વાર્તા છપાય તેવો આગ્રહ રાખેલો.

સોમવારના છાપાની લઈને કોપીઓમાં કોઈ ફેર પડતો નથી. પણ થડાઓ પર છૂટક વેચાતી નકલોમાં હંમેશાં થોડી ઓછી વેચાતી હોય છે. એ કોપીઓનું વેચાણ વધે તો માલિકોને તરત ખ્યાલ આવે.

આ ગણિતને કારણે સોમવારે વાર્તા છપાય તેવો આગ્રહ કામિયાબ નીવડેલો. વળી પ્રથમ વાર તેની પૂરતી જાહેરાત કરવા ચીમનભાઈ સંમત થયેલા.

પછી જે બન્યું તે ઈતિહાસ છે. ‘સંદેશ’નું સોમવારનું પાનું એટલે મારી વાર્તાનું પાનું. સોમવારની

કોપીઓનું વેચાણ વધેલું એટલું જ નહિ એ પાનામાં જાહેર ખબર પણ સ્પેશિયલ રેટે છપાતી.

હું નરસિંહ મહેતા કે શેક્સપિયર નથી. સાહિત્યની પરિભાષામાં હું સાહિત્યકાર શ્રેણીમાં આવતો નથી. લોકપ્રિય અને સાહિત્યિક રચનાઓમાં ભેદ છે પણ મેં તેનો વિચાર કર્યો નથી. લોકોને પ્રિય હોય તેવું નહિ પણ લોકોમાં પ્રિય થઈ પડે તેવું લખવાનો હરહંમેશ પ્રયત્ન કર્યો છે. શક્ય એટલી મહેનત કરી છે અને ગુજરાતી વાચકોએ મારી માની જેમ જ દૂધ પાચું છે.

સાહિત્યમાં તમારું પ્રદાન શું - એવો પ્રશ્ન મને હંમેશાં પુછાયો છે. પ્રદાન અઘરો શબ્દ છે. પણ ગર્વથી હું એટલું જરૂર કહી શકીશ મારી નવલકથાઓએ અનેક ગુજરાતીઓને વાંચતા રાખ્યા છે. એટલું જ નહિ, સામાન્યતઃ ‘હું ખાસ ગુજરાતી વાંચતો નથી’ તેવું કહેનારા હજારો કદાચ નહિ સેંકડો વાંચકોએ મને વાંચ્યો છે.

આત્મશ્લાધા અનંત હોય છે પણ એટલું હું જરૂર કહીશ. ગુજરાતી ભાષામાં આંતરરાષ્ટ્રિય બેસ્ટ સેલર થાય તેટલું કૌવત નથી તેવું માનનારા અનેક લોકોને ખોટા પાડવાનો મેં સતત પ્રયાસ કર્યો છે. મને સતત બળ આપનાર મારો મિત્ર વિનોદ ભટ્ટ છે. તે મારાથી નાનો છે. પણ મને ‘તું’ કહે છે અને હું તેને તમે કહું છું. જાંબુવાને જેમ હનુમાનને દરિયો ઓળંગવા ઉશ્કેર્યા હતા તેમ તે આજેય મને ઉશ્કેરે છે. એ સુપરલેટિવ પ્રશંસા કરે છે. ‘સાલા તું કોણ છું તેની તને ખબર નથી.’

‘સંદેશ’ પછીનો દાયકો જિંદગીની પરિતૃપ્તિનો દાયકો હતો. એ દિવસો મને ‘અભિયાને’ આપ્યા. ‘આખેટ’ નામની પ્રલંબ નવલકથા છાપવાનું સાહસ અવિનાશભાઈ અને શીલા ભટ્ટ વગર શક્ય બન્યું ન હોત. મારી નવલકથાના પ્રથમ પ્રકરણ માટે તેમણે ચાલીસ હજાર કોપીઓ વધુ છાપેલી. મારો જીવ તાળવે ચોંટેલો. નકલો પાછી આવશે તો - પણ બધાનો વિશ્વાસ અડગ હતો. કોપીઓ ખૂટી હતી. પરિણામે બીજા અંકમાં બીજા પ્રકરણ સાથે પ્રથમ પ્રકરણ છાપવું પડેલું.....

...ખેર ! મારી અંગત જિંદગીમાં પણ હસતો રહ્યો છું. નાટકોમાં પણ ‘કોમેડી’ મને વધુ પસંદ છે. નવલકથા મારું બ્રેડ એન્ડ બટર છે. પણ ‘હ્યુમર’ મારી જીવાદોરી છે. તબિયતના કારણે પ્રવાસો ખેડાતા નથી તેની અસર લખાણો પર થઈ છે. એટલે જ ઘણાં વર્ષોની ઈચ્છા પ્રમાણે મેં હાસ્યપ્રધાન વાર્તાઓ લખવાનું શરૂ કર્યું છે. ‘કમઠાણ’ નામની નવલકથાએ મને આત્મસંતોષ આપ્યો છે. એટલું જ નહિ, તેનું વેચાણ પણ અભૂતપૂર્વ રહ્યું છે.....

...મારે લખવું છે, ખૂબ લખવું છે. અહીં બેઠેલા સૌને કહું છું. ધર્મનાં પુસ્તકો જો આપણને સંમોહિત

કરી શકે તો પુસ્તકો આપણને એ સંમોહનમાંથી બહાર શું કામ આણી શકે ?

હજુય હું લખ્યા તો કરું જ છું. પણ કમબખ્ત બિમારીએ મને નબળો પાડ્યો છે. મારી સ્થિતિ ઘરડા સુથાર જેવી થઈ છે. ફર્નિચર બનાવવામાં તે નિષ્ણાત છે. ઘરાકો પણ છે. તેનું મગજ બરાબર ચાલે છે. ભ્રમરવાળી આંખો છતાં ડિઝાઈનનું હૂબહૂ પ્રતિબિંબ રચે છે. વાંસલો છે વીંઝણું છે રસી-રંધો-કરવત બધું છે પણ વાંસલો ઊંચકાતો નથી. રૈયો ખેંચાતો નથી. શરીર થાકે છે. કાલ સવારે થાક ઊતરશે. પાયામાં સાલ બેસાડતાં વાર લાગતી નથી. પીઠ જોડતાં કેટલી વાર.

છ નવલકથાઓ ચીતરીને બેઠો છું. કથાવસ્તુમાં જોમ છે. વાચકો રાહ જુએ છે. આ પહેલી પૂરી કરું... નહિ આ જલદી થશે. એક હાથમાં લઉં, ક્યાંક અટકું એટલે બીજી પર હાથ અજમાવું. ‘અલ્યા ઝટ કર સમય નથી તારી પાસે’ મારી જાતને છેતરું છું.....

....‘ગુજરાત સમાચારે’ મને કટાર લેખક થવાનો મોકો આપ્યો. ‘સંદેશે’ મને નવલકથાનો વિશાળ તખ્તો આપ્યો અને ‘અભિયાને’ મને તખ્તનશીન કર્યો. આ ઋણ કદી વીસરાશે નહીં.....

....મકાનના વાડા તરફની બારીઓમાંથી રોજની જેમ તડકો રેલાય છે. ઢળતી ખુરશીમાં પગ પર પગ ચડાવીને બેસું છું. ખોળામાં ક્લિપ બોર્ડ - કાગળોની થોકડી છે, હાથમાં પેન છે. લખવાનું વિચારું છું.

હેમિંગ્વેના ડોસાની જેમ હું પણ દિવસ લાંબો થાય તેની આશામાં પેનમાં ખૂટી ગયેલી શાહી પૂર્યા કરું છું..... પેનમાંથી અક્ષર પડે તેની રાહ જોઉં છું.

સંદર્ભ સૂચિ :

(૧) જો આ હોય મારું અંતિમ પ્રવચન

ભદ્ર અશ્વિની (નવનીત સમર્પણ, એપ્રિલ ૨૦૧૨)

પરિશિષ્ટ-૩

અશ્વિની ભટ્ટની મુલાકાત

(અખબારી ધારાવાહિક નવલકથા પર અશ્વિની ભટ્ટે મહારત હાંસલ કરી હતી. તેમની નવલકથાની સર્જન પ્રક્રિયા વિશે, ધારાવાહિક નવલકથાના સ્વરૂપ અને લાક્ષણિકતાઓ અંગે, નવલકથાના લોકપ્રિય હોવા અંગે તેમણે તન્વી નરેશ શુક્લને તા. ૧૮-૪-૧૯૯૯ ના રોજ આપેલી એક મુલાકાતમાં નિદંભી જવાબો આપ્યા છે. આ મુલાકાત અશ્વિની ભટ્ટના સર્જનને, અખબારી ધારાવાહિક નવલકથાના સ્વરૂપને અને લેખકના દષ્ટિગોચરને રજૂ કરે છે.)

સવાલ : નવલકથા કેવી હોવી જોઈએ ? એમાં શું મહત્ત્વનું છે ? અને એ સ્વરૂપ આપે શા માટે પસંદ કર્યું ?

અશ્વિની ભટ્ટ : નવલકથા મારી દષ્ટિએ માત્ર આનંદ મેળવવા માટે જ હોઈ શકે. અને એ માટે જ એમાં કોઈ ચોક્કસ સત્વશીલ થીમ હોય, ચોક્કસ ઘટના હોય, વિચાર ન હોય તો મારી દષ્ટિએ એ ગમે તેટલી સુંદર હોય, રૂપાળી હોય કે ગદ્યની અદ્ભૂત છટા પ્રગટતી હોય તો ય નક્કામી છે. એવું લગભગ નિબંધ જેવા સ્વરૂપે છે જ. લલિત કે પછી વૈચારિક સામગ્રીવાળા નિબંધ છે. નવલકથા તો બેઝિકલી એન્ટર્ટેનમેન્ટનું સાધન છે, હોઈ શકે એવું હું માનું છું. નહીંતર ‘ઓથાર’ વાંચવાની શી જરૂર ? ૧૮૭૨ ની સાલમાં જે થયું અથવા એમાં જે કલ્પવામાં આવ્યું. કસબ ઉમેર્યો તો વાય શુડ યુ બોધર ટુ રીડ ? શા માટે વાંચવી ? તમને મજા આવે. જસ્ટ લાઈક વોચીંગ એ લેન્ડ સ્કેપ. સિમલા શા માટે જાય છે લોકો ? શા માટે દાર્જિલિંગ કે મનાલી જાય છે ? ફોર ગેટ એ પ્લેઝર. આનંદ માટે જ ને ? થોડો આનંદ મળે અને સાથે થોડી ઈન્ફોર્મેશન મળે. જ્ઞાન મળતું હોય, વિચાર મળતા હોય તો બેટર. બાકી હું નથી માનતો કે બોધ આપવો કે કંઈક ગંભીર વાતો કહી નાંખવાથી સાહિત્યિક ગુણવત્તા ગણાવાય. ‘ગુજરાતનો નાથ’ કે ‘ઓથાર’ એકેયમાં આવો બોધ નથી. હા, થોડી પણ માનવ મૂલ્યોની વાત આવે છે, પણ એ તો ઓ. કે. ફાઈન પણ એ એનું ધ્યેય નથી.

સામાન્ય રીતે એવી છાપ પડે છે કે જે લોકો લોકપ્રિય નવલકથાકારો છે તે વિવેચકની વિરૂદ્ધ છે

એવું નથી. હું તો નથી જ. વિવેચકોની વિરૂદ્ધ વિવેચકો જ હોવા જોઈએ. એમણે પહેલું કામ સાહિત્યિક અને બિનસાહિત્યિક કે ધંધાદારી નવલકથાનો સ્પષ્ટ ભેદ પાડી આપવો જોઈએ. એવું એમણે નિષ્ઠાપૂર્વક કરી જ આપવું જોઈએ. બાકી શિલર છે. રહસ્ય કથા છે એટલે વાંચ્યા વગર જ ઉતારી પાડવાનો કોઈ અર્થ નથી. જો એને ય ધ્યાનથી વાંચવામાં આવે તો ક્યાંક એવું અદભૂત પણ મળી આવે.... પણ દાનતનો સવાલ છે. બાકી મોટાભાગે વાંચ્યા વિના જ સૂગથી જોવાય છે તે ખરેખર અયોગ્ય છે.

બાકી હું તો કહું જ છું. આઈ એમ એ પ્રોફેશનલ રાઈટર એટલે મારી નવલકથાની સફળતા એ જ મારું ધ્યેય હોય છે. જો કે મારી નવલકથાની સફળતા કેવળ મારા લખાણના કારણે છે એવું હું માનતો નથી. એની પાછળ ઘણા લોકોનો હાથ હોય છે. મોટાભાગની નવલકથાઓ મેં ધારાવાહી રીતે લખેલી છે. એટલે એની કેટલીક મર્યાદાઓ છે. તો વિશેષતાઓ પણ છે જ.

મર્યાદાઓની વાત કરું તો પુનરાવર્તન દોષ થતો રહે. કારણ, હપ્તાવાર છપાતી હોઈ વાચકને સાથે લેવાનો હોય છે પણ જ્યારે પુસ્તકરૂપે પ્રગટ કરું છું ત્યારે એને એડિટ કરી લઉં છું. બીજું કે પ્રથમ પુરૂષ એક વચનની કથનશૈલી અપનાવું છું ત્યારે કેટલાક આલેખનોમાં અગવડ ઊભી થાય છે પણ હું એને સભાન રીતે ય ચલાવી લઉં છું. કેમ કે આ પ્રકારની પદ્ધતિમાં એક જાતની નિકટતા, ઓળખ અને તાદાત્મ્ય ઊભું થાય છે. ઘેટ ગીવ્સ લોટસ ઓફ સેટિસ્ફેક્શન ટુ રીડર ઓલસો. આમ મને કોઈ કાફ્ટમેન, કસબી કહે તો ય વાંધો નથી.

મારી લેખન પદ્ધતિની વાત કરું તો નવલકથા લખવામાં કેટલીક વાત નિશ્ચિત રાખું છું. નિશ્ચિત હોય છે ઈન ધ સેન્સ, ફોર એકઝામ્પલ. હાલ હું નર્મદા પ્રોજેક્ટ પર કામ કરી રહ્યો છું. તેથી એના બધા પાસા નવલકથામાં આવરી લઈશ. તેમાં ચિમનભાઈ પટેલ જેવા રાજકારણી પણ હોય, એમાં મેઘા પાટકર જેવી એક્ટિવિસ્ટ પણ હોય, સામાન્ય આદિવાસીઓ અને કોન્ટ્રાક્ટરો પણ આવે. અથવા તો જે બનાવો એક્યુઅલમાં બન્યા છે. દા.ત. ડ્રાઈવર્સ કચડાઈ મર્યા, ડૂબી ગયેલાં તીર્થસ્થાનોમાં બાવાઓ આવે, ત્યાં કોન્ટ્રાક્ટ અને રહેઠાણની બાબતે થયેલાં મર્ડર આવે. એમાં લેબર પર થતાં અત્યાચારો આવે. આ બધું તમે જોયું ન હોય એટલે નવાઈ લાગે પણ હું તો જાતે તપાસ કરીને જ લખું છું. આ ઉપજાવી કાઢેલી વાત નથી. ઠોસ ઘટનાઓ છે. દા.ત. વડઈ ગામના સરપંચને ગાડી નીચે ચગદી નાખ્યો હતો. તો ગલીબેન કે એવું જ કંઈક નામ હતું એ સ્ત્રી પણ

બળાત્કાર થયો. નેવાળીમાં, જીપમાં જ. વળી વડોદરાની જેલમાં પણ એનું પુનરાવર્તન થયું. તો આ બધું લખવાનો જ પછી ભલે ને એ સાહિત્યિક ન ગણાય. આઈ ડોન્ટ કેર. અને એ જરૂરી પણ નથી લાગતી. આ ફિનોમિનન છે. અને એ ઘટના છે. અને ફિનોમિનનરૂપે છે. એ નવલકથામાં આવવી જોઈએ. મારી સફળતા આ જ કારણ છે. હું પ્રામાણિક રીતે કોઈ આડંબર કે ઘટાટોપનો આશ્રય લીધા વિના સામાન્ય જનને નજરે રાખું છું. જો મને વાંચવામાં મજા પડે તો જ હજજારોને મજા પડવાની. હું જ જે વાંચું તે મને મજા પડે તો જ વાંચુ. જો હું દસ પાનામાં કંટાળી જાઉં તો એ વાંચવાનું છોડી દઉં છું. પછી ભલેને એ ગમે તેટલી ઉત્તમ ગણાવાઈ કેમ ન હોય ?

નવલકથામાં મજબૂત ઘટનાની સચ્ચાઈ ન હોય તો એ શા માટે વાંચવી ? જુઓ ઘટના એટલે ગાંધીજી, રવિશંકર મહારાજ જેવા માણસો કે જે ઘટના સ્વરૂપ છે કે પછી નવનિર્માણનું આંદોલન. મારે મન એ ઘટના છે. કોઈ નવનિર્માણ પર નવલકથા ? તો દીવ-દમણ અને ગોવા. ચારસો પચાસ વર્ષ પોર્ટુગીઝોએ શાસન કર્યું. અંગ્રેજો કરતા એ વધારે છે. ૪૧ બળવાઓ થયા છે. એની ક્યાંય નોંધ છે ? લાવો. મારે માટે એ અગત્યનું છે. પછી એ સાહિત્યિક હોય કે ન હોય. મને એમાં રસ પડે છે.

સવાલ : લોકપ્રિય નવલકથાકારે કોઈને કોઈ ચોક્કસ ફોર્મ્યુલા અપનાવવી પડતી હોય છે. જેમ કે પ્રેમ-શૃંગાર, ખૂન-ઘાડ, રાજરમતો અને લડાઈ-ઝઘડાઓ-ના આલેખન વડે તમે ભાવકને જકડી રાખો છો. આ બાબતે તમે શું કહેશો ?

અશ્વિની ભટ્ટ : હવે, મેં આગળ કહી તેવી ઘટનાઓ લો એટલે આપોઆપ એમાં પ્રેમ આવે, યુદ્ધની કથા હોય તો લડાઈ-ઝઘડા કે એ પાછળની રમતો તો આવવાની જ ને? અને આમ જુઓ તો જીવાતું જીવન પણ નકારી ન શકીએ. સાહિત્યિક ગણાયેલ કથાઓમાં પણ એના સિવાય શું હોય છે ? ખૂન-બળાત્કાર કે રહસ્ય આલેખવાથી કથા બિન સાહિત્યિક બની જાય ? હું એ નથી માની શકતો. અથવા તો મારી સામે સાહિત્યિક કથાનું ચોક્કસ મોડેલ આપો. એ તો કોઈ વિવેચકે કરવું નથી. એટલે ખરેખર તો એ કામ કરવાની જરૂર છે.

સવાલ : અશ્વિની ભાઈ સાહિત્યિક-બિનસાહિત્યિકનો પ્રશ્ન બાબુએ રાખીને એ જણાવો કે તમારી નવલકથા લોકપ્રિય કેમ થાય છે ?

અશ્વિની ભટ્ટ : જેમ થિયેટર હોટલ સ્વરૂપ છે એટલે કે એમાં ગીત, સંગીત, નૃત્ય, સંવાદ,

સન્નિવેશ એમ અનેક કલાઓ આવે છે. મારી દષ્ટિએ નવલકથા પણ એવું જ હોટલ સ્વરૂપ છે. એમાં માહોલ લીધો હોય તે પૂર્ણત સ્વરૂપે આવે જ આવવો જ જોઈએ. વિસ્તાર થવાનું કારણ પણ આ વર્ણન જ છે. હું ઝીણામાં ઝીણી વિગતો છોડતો નથી. એટલે સામાન્ય વાચક મોઢામોઢ થયાનો આનંદ આપે છે. પછી જો આનંદ આપતું હોય તો પાંચસો પાનાં હોય કે પાંચ હજાર પાનાં મને એની પરવા નથી. પણ હું ડિશ ઓનેસ્ટી નથી રાખતો લખવામાં. મને થાય છે કે આ વાત મારે કહેવી જ જોઈએ. કહું છું. એને તમે યુક્તિ કહો કસબ કહો કે જે કહો તે પણ કેમ આને સાહિત્યિક બનાવી દેવું. આનો ઉપયોગ આમ કરીને રજૂ કરવું જેવી માથાકુટમાં પડતો નથી. સાહજિક લખુ છું. સામાન્ય અને આયોજનપૂર્વક લખું છું. મને લાગે છે કે એક સામાન્ય માણસ આ જ ઈચ્છતો હોય છે. હા. ભાષાની મારી કેટલીક મર્યાદા છે. એ હું સ્વીકારું છું. ગુજરાતી શબ્દો નથી મળતા ત્યાં અંગ્રેજી મૂકી દઉં છું પણ એનાથી કોઈ મોટી મુશ્કેલી નથી ઊભી થતી.

મારી નવલકથા લોકપ્રિય થવાનું ઠોસ કારણ હું જાણું છું. પહેલું તો જાણે નવલકથાનું પહેલું જ વાક્ય લખું ત્યારથી મારી મથામણ ચાલું થાય છે. પહેલું જ વાક્ય લોકોને ઉત્કંઠામાં મૂકશે કે તે હું ધ્યાન આપું છું. પછી પહેલો પેરેગ્રાફ - તમે મારી નવલકથાઓમાં ધ્યાનથી જોજો. પરંતુ ચેપ્ટર અને પહેલો પેરેગ્રાફ પછી પાનું અને પ્રકરણ આખું વાંચવાનું મન થાય. અને પ્રકરણ પુરું થતામાં તો વાચક મારી પક્કડમાં આવી જ જવો જોઈએ. આ હું સત્માન રહીને કરું છું. અને તો જ હું લેખનમાં રહી શકું. કારણ તમે તો જાણો જ છો કે મેં છેલ્લા કેટલા વર્ષો છેક ૭૬ ની સાલથી લેખનને જ મારો વ્યવસાય બનાવ્યો છે. છતાં જુઓ ચાલે જ છે ને? પછી મિસ્ત્રી જેવા થઈ જવાય. સાલ બેસાડતા આવડી જાય, રંધો મારતા આવડી જાય પછી, ચાલે. બાકી કોઈ ઉપરથી આવીને લખાવતું નથી. કેટલે વાર એક પાનું લખવા દિવસોના દિવસો ખરચી નાખ્યાં છે.

સવાલ : તમારી નવલકથા લખવામાં તમને પૂર્વે કચેલા અનુવાદો કેટલા ઉપયોગી થયા છે ?

અશ્વિની ભટ્ટ : મને એ અનુવાદો કરવાના ફાયદા બહુ જ થયા છે. કેમ કે, સારામાં સારી કૃતિઓથી માંડી ખરાબ કૃતિઓ સુધીના લગભગ ૬૦ જેટલી નવલકથાઓના અનુવાદો મેં કર્યા છે. કુંગ મયું. પેલા જેકીયાનની નવલકથા જેવાનાં પુસ્તકોના અનુવાદો. હું કોઈ પુસ્તકને તરત સારું ખરાબ કહેતો નથી. પણ મજા ઓછી પડે એવાથી માંડી ખૂબ મજા આવે એવી કથાઓના

અનુવાદો મેં કર્યા છે. ખરાબ ગણાવાયેલ પુસ્તકમાં ય ક્યાંક પેરેગ્રાફ કે વાક્યો સારા હોઈ શકે છે. જેમ કે, જેમ્સ હેડલી ચેઈઝની એક નવલકથામાં. હવે તમે જ કહો કે શિલર કથાકારની કથામાં શું મળે? પણ મેં એમાંય એક પેરેગ્રાફ વાંચેલો - એમાં નોકરડી-શેઠાણીની વાત હતી. પૈસા શા માટે જરૂરી? જેવા વિષય પર એણે સરસ કહેલું કે પૈસાથી સારા સમુદ્રકાંઠે વિહાર કરી શકાય. કુદરતના અનેકવિધરૂપોને માણી શકાય. બાકી એ ન મળે તો ગમે તેટલો પૈસો હોય તોય પેલી શેઠાણી જેમ ઊંઘની ગોળીઓ ગળવી પડે. દારૂ પીવો પડે. હવે તમે જ કહો. શિલર રાઈટરમાં આવું બધું ક્યાંથી? પણ મને એ ગમી ગયેલું. મેં ક્યાંક એને મારી કથામાં વણી પણ લીધું છે. ભલે મારી રીતે પણ એ ગમી ગયેલું. ટૂંકમાં, આવા લાભ મળ્યા છે.

એટલું જ નહીં સારી નવલકથાઓથી જેમ કે ફિડમ ઓફ મીડ નાઈટ જેવી કથામાંથી મને દશ્યને આકર્ષક અને સુંદર રીતે કેમ આલેખવું તે જાણવા મળ્યું. તો સામે કઈ રીતનું સારું ને કઈ રીતનું ખરાબ એ ખ્યાલ પણ મને આ અનુવાદની પ્રક્રિયામાંથી મળ્યો. એટલે ખાસ તો સંકલન કલા મજબૂત થઈ.

બીજું કે અનુવાદ કરવામાં. ખાસ તો આખી કે મધ્યમ કૃતિના અનુવાદમાં હું એક ચેલેન્જ અનુભવતો કે મૂળ લેખકની વાતને ગુજરાતીમાં પૂરેપૂરી ઉતારવી જ. અને હું સફળ પણ રહ્યો છું. કોઈ કહે ના કહે મને પરવા નથી. મને એટલીસ્ટ મજા આવી છે. એનું ગૌરવ પણ મને છે.

સવાલ : તમને લાગે છે કે તમારી નવલકથાઓ લાંબો સમય કાળના પ્રવાહમાં ટકશે? કેમ એ કઈ ?

અશ્વિની ભટ્ટ : મારું એક વિધાન કોઈને ગમતું નથી છતાં હું કહીશ કે જે કંઈ પણ સાહિત્ય આજે ટક્યું છે એ બધું લોકપ્રિયતામાંથી આવેલું છે. જેમ કે નરસિંહ, મીરા, શામળને જ લ્યો. પછીથી થોડા અંશે દયારામ કે મહા કવિ પ્રેમાનંદને જુઓ એની સામે બ.ક. ઠાકોરને મૂકી જુઓ. ભલે પેલા બધા કરતાં બ.ક.ઠા. વધારે વિદ્વાન હશે પણ આજે એ ક્યાં છે? એટલે હું ચોક્કસપણે માનું છું કે ટકી રહેવા માટે વિદ્વતા કરતાં સિમ્પલિસિટી. સામાન્ય જનને સમજાય અને પ્રતીતિકર હોય એ વધુ જરૂરી છે. હું એવું નથી કહેતો કે લોકપ્રિય હોય તે બધું જ ટકે.... નહીંતર મુનશીની બધી જ નવલકથાઓ ટકી હોતને?! એવું ય નથી થયું. એટલે લોકપ્રિય અને સત્વશીલ તેમજ યુનિવર્સલ સબ્જેક્ટ હોય તો જ ટકવાનું. મને લાગે છે કે મારી ઓથાર. અંગાર જેવું બે - ત્રણ

કૃતિમાં એવા યુનિવર્સલ સબ્જેક્ટ છે. બાકી લજ્જા સન્યાલ તો ન જ ટકે એ હું સમજું છું.

પણ એક વાત ચોક્કસ કહીશ કે ટકવાવાળી કૃતિ ક્યારેય વિદ્વાની ભભક કે જેને ઉચ્ચ કલાત્મક કહી વિવેચકો વડે વંચાય છે તે ભાગ્યે જ ટકી હોય છે. વૈષ્ણવજન તો.... જેવી એકેય કૃતિ પછી લખાઈ નથી કે ટકી નથી. આ વાત સ્વીકારવાનું ખુલ્લાપણું હોવું જોઈએ. સિદ્ધ થયેલી વાતને વધુ અવગણી શકાય નહીં.

સંદર્ભ સૂચિ :

(૧) અશ્વિની ભટ્ટની મુલાકાત

શુક્લ તનવી નરેશ (તા. ૧૮-૪-૧૯૯૯ના રોજ લીધેલી રૂબરૂ મુલાકાત)

પરિશિષ્ટ-૪

અખબારી ધારાવાહિક નવલકથા: કથાની - કથાકારની કથની

(આગળ તારણો અને તપલીસ પ્રકરણોમાં અખબારી ધારાવાહિક નવલકથાના જન્મ, ચાલ, ચરિત્ર અને ચાલના વિશે વિવિધ પાસાંની છણાવટ કરાઈ છે. ધારાવાહિક નવલકથાની આ આખી પ્રક્રિયાને સમજવા ગુજરાતી ભાષાના ધારાવાહિક નવલકથા લખનારા કેટલાંક લેખકોની કેફીયત ખૂબ જ જરૂરી બને છે. એક લેખક-લેખિકા ધારાવાહિક નવલકથા લખવાનું કેવી રીતે શરૂ કરે છે? એ સર્જન પ્રક્રિયામાં એ કેવી રીતે પસાર થાય છે? ક્યાં એ જુદા મોડ તરફ વળે છે? એક અલગ સાહિત્યસ્વરૂપનું સર્જન એને કેવા અનુભવો કરાવે છે? એનું બયાન ધારાવાહિક નવલકથાકારના શબ્દોમાં જોતાં ખ્યાલ આવે કે આ સ્વરૂપ કેવું છે? કેવી માવજત માગે છે અને કેવી તૈયારી? અહીં ધારાવાહિક નવલકથાકારો પોતાની ધારાવાહિક નવલકથા સર્જનની વાત પ્રથમ પુરૂષ એકવચનમાં માંડે છે.)

ઘીરૂબહેન પટેલ

.....નવલકથાઓના આવા ગાઢ આકર્ષણને કારણે જ જ્યારે પ્રાધ્યાપકની નોકરી છોડ્યા પછીના ગાળામાં કૃષ્ણવીર દીક્ષિતે એક દિવસ ઓચિંતું કહ્યું, : ‘એક નવલકથા લખી આપો’. ત્યારે વગર વિચારે મારાથી હા કહેવાઈ ગઈ. એમણે સ્પષ્ટતા કરી. ‘બાવન પ્રકરણની’. મેં ફરી નચિત જીવે કહ્યું : ‘વારૂ’. ધારાવાહી નવલકથા લખવી એટલે શું તેની ક્યાં ખબર હતી? બે પ્રકરણ લખીને ‘ગુજરાત મિત્ર’ના તંત્રીશ્રીને જોવા મોકલ્યાં એટલામાં તો એમણે આગલી ‘વડવાનલ’ છાપવા જ માંડી. હવે દાવ આવ્યો! ઝેરોક્ષ વગરનો જમાનો. માંડ માંડ પ્રકરણ પૂરૂ કરું ને તરત એની નકલ કરવી પડે. તાત્કાલિક ટપાલમાં રવાના કરવું પડે. હાથે કર્યા હૈયે વાગ્યા એટલે કોઈની સહાનુભૂતિની આશા તો રખાય જ નહીં. અઠવાડિયાના પાંચ દિવસ ગાંધીજીના અક્ષરદેહનો અનુવાદ અને છઠ્ઠે દિવસે વડવાનલ.....

મોહનલાલ પટેલ

.....નવલકથા ‘ગુજરાત સમાચાર’ ઉપર મોકલી. એ વર્ષોમાં ‘ગુજરાત સમાચાર’માં ગુણવંતરાય આચાર્ય અને ઈશ્વર પેટલીકરની નવલકથાઓ ધારાવાહિક રૂપે વારાફરતી આવ્યા કરતી. આ ગઢમાં ગાબડું પડવાની શક્યતા જણાતી નહોતી છતાં નવલકથા મોકલવાનું સાહસ કર્યું હતું. વળી, એ દિવસોમાં ગુણવંતરાય આચાર્યની સોલંકી કાળની ઐતિહાસિક નવલકથા ચાલતી હતી.

થોડા દિવસ પછી કપિલરાય મહેતાનો કાગળ મને મળ્યો. એમાં યુનીલાલ વર્ધમાન શાહની સલાહ અનુસાર ગુણવંતરાયની નવલકથા પુરી થાય એ પછી તરત ‘અંતિમ દીપ’ પ્રગટ કરવાનો નિર્ણય લેવાયો હોવાના સમાચાર હતા. આશ્ચર્ય તો એ વાતનું હતું કે એક ઐતિહાસિક નવલકથા પછી તરત બીજી ઐતિહાસિક નવલકથા પ્રગટ કરવાનો નિર્ણય લેવાયો હતો.

‘ગુજરાત સમાચાર’માં આ નવલકથા પુરી થઈ એ પછી ફરી કપિલરાય મહેતાનો પત્ર મને મળ્યો. એમાં નવલકથા ખૂબ વંચાઈ હોવાના સમાચાર હતા.....

.....અત્યાર સુધી પ્રગટ થયેલી મારી ૨૦ નવલકથાઓમાંથી હેતનાં પારખાં સિવાય સઘળી રચનાઓ ‘ગુજરાત સમાચાર’, ‘સંદેશ’, ‘સમભાવ’, ‘પ્રભાત’ અને ‘હમલોગ’ દૈનિક સમાચારપત્રોમાં પ્રગટ થયેલી છે. ધારાવાહિક રૂપે પ્રગટ થતી નવલકથાઓ માટે એક એવો મત પ્રચલિત છે કે આ પ્રકારની નવલકથાઓ સામાન્ય માનવીના મનોરંજન માટે લખાતી હોવાથી કલાકૃતિની કથા સુધી પહોંચી શકતી નથી. એમાં વાર્તાની પકડ ઝાઝી પણ જીવન ફિલસૂફી ઓછી. બધી ધારાવાહિક નવલકથાઓ માટે આવું મંતવ્ય ધરાવવું બરાબર નથી. ‘મારી સાંજ ઢળે’ અને ‘જલતા હિમગિરિ’ નવલકથાઓ વાચકના મનોરંજન માટે લખાઈ એ ખરું. પણ અન્ય કથાઓમાં ઈતિહાસ, રાજકારણ, શિક્ષણ, સંસ્કૃતિ, ઊર્જા વગેરે જીવનને લગતાં અનેક ક્ષેત્રોને સ્પર્શતા વિચારોની છણાવટ થયેલી છે. મારી નવલકથાઓ કેટલે અંશે કલાકૃતિ બની શકી છે એ તો જાણે મારા નામે સંપાદિત થયેલો અધ્યયનગ્રંથ વાંચ્યો હશે એ જાણતા જ હશે. ધારાવાહિક રૂપે લખાઈ હોવા છતાં ‘લાંછન’ અને ‘ડેડ એન્ડ’ ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી અને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનાં શ્રેષ્ઠ પુસ્તકો માટેનાં પારિતોષિકો મેળવી ચૂકી છે.....

મોહમ્મદ માંકડ

.....મેં ત્રીસેક નવલકથાઓ લખી છે. કારણ કે, લેખન ઉપર જીવવા માટે મારે એમ કર્યા વિના છૂટકો જ નહોતો. પરંતુ હું જાણતો હતો કે દૈનિકમાં આવતી નવલકથામાં પ્રસિદ્ધિ આપી શકે છે પરંતુ સિદ્ધિ આપી શકતી નથી. દૈનિકની પૂર્તિમાં સામાન્ય રીતે બે લેખકો વારાફરતી લખતા હોય છે. મેં નક્કી કર્યું હતું કે 'સંદેશ'માં જ્યારે બીજા લેખકની નવલકથા છપાતી હોય ત્યારે એ સમયમાં 'નવલકથા'ની શોધ કરવી. આ રીતે 'સંદેશ'માં મેં ૧૯૬૯ થી ૧૯૮૧ સુધી લખેલ હાવાર નવલકથાઓ વચ્ચેના આરામના સમયમાં જે નવલકથાઓ લખી છે એમાંની પાંચ છ નવલકથાઓને જ હું મહત્વની ગણું છું. 'ધુમ્મસ', 'નામ ધીમેથી લેજો', 'દંતકથા', 'બંધન ઘર ભાગ ૧-૨' અને 'અશ્વદોડ', 'ગ્રહણરાત્રી' હાવાર લખાયેલી હોવા છતાં, અને સસ્પેન્સ સ્ટોરી જેવી લાગતી હોવા છતાં, એમાં ગામડું - સ્થાનપુર - જ એક પાત્ર છે એટલે એને પણ મહત્વની ગણું છું.....

મહેશ દવે

.....ભાષાની વરણાગી હું ટાળું છું. પાત્રો અને પરિવેશ મુજબ ભાષાની સાદગી અને બોલાતી ભાષાનો ઉપયોગ કરું છું.

પાત્રને ઘડતી અને ભાંગતી પરિસ્થિતિઓ, પરિસ્થિતિઓને ઘડતાં કે તેના પર મુદ્રા અંકિત કરી જતાં પાત્રો કે ક્યારેક તેને અતિક્રમી જતાં પાત્રો, તેમના પુરૂષાર્થ અને તેમની પાત્રતા મારે માટે મહત્વનાં રહ્યાં છે. હું સભાનતાથી પ્રતીતિજનક ઘટનાઓ અને પ્રસંગો આલેખું છું. કશું આકસ્મિક નથી રાખતો. કશું આંચકો કે આઘાત આપવા યોજતો નથી. મારે માટે પ્રસંગો, પાત્રો, કથા અને સંવાદોની ચરમ કસોટી પ્રતીતિકરતાની સરાણ છે. એ સરાણે ચડી જે પાર ઊતરે તે ઉત્તમ. કેટલે અંશે સફળ થયો છું તે વાંચકો - વિવેચકો જાણે. પણ મેં પાત્રો અને પરિસ્થિતિઓની અનિવાર્યતા સિદ્ધ કરવા અને તેમાંથી નવલકથાના વિષયને ઉપસાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

મારી ત્રણે નવલકથાઓ ધારાવાહિક રૂપે લખાઈ અને છપાઈ. આ રીતે લખાતી નવલકથાની કેટલીક શરતો છે. દરેક પ્રકરણે સાતત્ય સાધવાનું. પછીના પ્રકરણ માટે આતુરતા સર્જવાની. આ માટે બને તો આગલા પ્રકરણને અંતે સન્નાટો સર્જવાનો. આ બાબતે હું કેવો નીવડ્યો છું તે તો વાંચકો જાણે.

કેટલાક સિદ્ધહસ્ત નવલકથાકારો ચાલતી કલમે લખી શકે છે. યુનીલાલ મડિયા લખી લખીને પાનાં આપતા જાય અને પ્રેસવાળા એ પાનું કમ્પોઝ કરતા જાય એવી રીતે એમની ધારાવાહિકનો હમો પૂરો થતો ને છપાતો. મારામાં આવી શક્તિ નથી. મારી નવલકથાનો ચોક્કસ પ્લાન હું પહેલાં તૈયાર કરું. અલબત્ત ક્યારેક પ્લાનમાં નાના-મોટા ફેરફાર થાય. પણ 'ડિઝાઈન' હું પકડી રાખું. દસ-પંદર પ્રકરણ (હત્તા) લખાઈ ગયા હોય પછી જ હું ધારાવાહિક શરૂ કરાવું. આ બધું છતાં ધારાવાહિક નવલકથા પુસ્તક રૂપે પ્રગટ કરતાં પહેલાં હું જોઈ જાઉં અને ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં ઘટતા સુધારા કરું.....

દોલત ભટ્ટ

.....નવલકથા લખવાનો ઈરાદો હતો પણ હિંમત નહોતી. ઈ.સ. ૧૯૬૩ માં પ્રભાત - નવ સૌરાષ્ટ્ર દૈનિક કાર્યાલયમાં પત્રકાર હોવાને કારણે શ્રીકલભાઈ કોઠારીને મળવા ગયેલો તે સમયે શ્રી મડિયાની હપ્તાવાર છપાતી નવલકથા સમાપ્ત થયેલી. નવી નવલકથાની શોધમાં હતાં. મને કહ્યું :

‘હપ્તાવાર છપાય એવી નવલકથા લખી આપો.’

‘એ દિશામાં મેં કંઈ વિચાર્યું નથી.’

‘તમારી વાર્તાઓ પરથી લાગે છે કે નવલકથા લખી શકશો.’ અને ઉમેર્યું. ‘લખવાની જ છે એમ સમજો. શીર્ષક આપો એટલે તેનો બ્લોક બનાવરાવીએ અને જાહેર કરી દઉં.’

મારા માટે આ વસમી વેળા હતી. મેં શીર્ષક આપ્યું : ‘વસમી વેળા.’

આ પ્રથમ પડકાર હતો. તેના બે હપ્તા શરૂ કર્યા. તે વખતે હું જામનગર જિલ્લાની રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં ગળાડૂબ સક્રિય હતો. જિલ્લા પંચાયત ઉપરાંત પાર્ટીના હોદ્દા સંભાળતો હતો. તેમાંથી જ્યાં અને જે સ્થળે વખતે મળે તે સ્થળે નવલકથાનો હમો લખી નાખતો. કોઈ હપ્તો સર્કીટ હાઉસમાં તો કોઈ હમો ટ્રેઈનના કોચમાં. આમ નવલકથાનાં પાત્રો ઉપસતાં ગયાં ને લખતા ગયાં.....

લાભશંકર ઠાકર

.....મુંબઈની મુલાકાતે સમકાલીન દૈનિકના તંત્રીમિત્ર હસમુખ ગાંધીએ નવલકથા માગી. મેં કહ્યું : ‘ કોઈ છોછ- નિષેધ વગર વારંગનાને કેન્દ્રમાં રાખીને નવલકથા સર્જી છે. એ કહે : ‘ તમારી, સિગ્નેચર સાથે પૂર્તિમાં કમશ : છપાશે. મને ચિંતા નથી. ’ એમ એ સિરિયલાઈઝ થયા પછી.....

.....પણ મુંબઈ સમાચારના તંત્રી શ્રી જેહાન દાઝવાલાએ એક સબ એડિટરને પ્રત્યક્ષ મોકલ્યા. રવિવારની પૂર્તિ માટે એક નવલકથા આપો. જુલમી લા.ઠા.થી હા પડાઈ ગઈ. શ્રી રઘુવીર ચૌધરીની એ દિવસોમાં મું.સ.માં, નવલકથા સિરિયલાઈઝ થતી હતી. ચૌધરીસાહેબને ફોન પર પૂછ્યું, ક્યારે પૂરી થશે? એમનો જવાબ સાંભળી ‘લીલાસાગર’ લખવાનો આરંભ કરી દીધો. વીશેક પ્રકરણ આશરે કાગળ પર ઉતર્યા પછી (તંત્રીશ્રી શક્ય તેટલા વહેલા હપ્તાઓ મોકલવા સૂચન કરતા હતા) મુંબઈની એક મુલાકાતે લખાયેલા હપ્તાઓ હાથોહાથ આપ્યા. રંગીન ચિત્રો સાથે બે ભાગમાં પ્રસરેલી નવલકથા સિરિયલાઈઝ થઈ.....

પ્રિયકાન્ત પરીખ

.....‘લોકપ્રિય નવલકથાકાર’ તરીકે મને પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવ્યો છે એનું મને ગૌરવ છે. સાહિત્યનું હોય કે કલાનું ક્ષેત્ર હોય - લોકપ્રિય થવા કોણ મથતું નથી ? વિશ્વ સાહિત્ય તરફ દ્રષ્ટિપાત કરીએ તો કેટલાક સર્જકોને જીવતેજીવ લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત થઈ છે. કેટલાક પોતાના સમયમાં અવહેલના પામેલા સર્જકોને એમના દેહાંત બાદ સો-દોઢસો વર્ષે અભૂતપૂર્વ લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત થઈ છે. (દા.ત. શેક્સપિયર) મને જીવતેજીવ લોકપ્રિયતા બક્ષવામાં, વગર વાંચે, મારા ધારાવાહી નવલકથાઓ સતત પ્રગટ થતી જોઈ વાંક-દેખા, લોકપ્રિયતા ઝંખવા છતાં લોકપ્રિય ન બની શકેલા વિવેચકોનો, વાંચીને થોકબંધી પત્રો, ફોન, રૂબરૂમાં પીઠ થાબડનાર નિષ્પક્ષ ભાવક ભાઈ-બહેનોનો, પ્રકાશક અને ‘ગુજરાત સમાચાર’ તથા મારી ધારાવાહી નવલકથાઓ પ્રગટ કરનાર ‘સંદેશ’, ‘લોકસત્તા’, ‘લોકસત્તા-જનસત્તા’, ‘ફૂલછાબ’, ‘જયહિન્દ’, ‘વડોદરા સમાચાર’, ‘નિરંજન’, ‘ગુજરાત ટાઈમ્સ’, ‘નૂતન ગુજરાત’, ‘આરપાર’, ‘મીડ-ડે’, ‘ફીલિંગ્સ’ જેવાં દૈનિક પત્રો, સાપ્તાહિકો, પાક્ષિકોનો મોટો ફાળો છે.....

..... સાહિત્ય લોકજીવનમાંથી જન્મે છે એટલે સાહિત્ય પર પહેલો અધિકાર લોકોનો છે. એટલે સીધી, સાદી, સરળ અને ભાષાની એક કક્ષા જાળવવા છતાં લોકગમ્ય ભાષા, શૈલી, સંવાદ,

વાતાવરણ અને નિરૂપણ. ઘટનાતત્વની જાળવણી કરી કૃતિઓનું સર્જન-નિર્માણ કરવું એવું પ્રારંભથી જ મનમાં ઠસી ગયેલું. લોકો સમજી ન શકે એવી એબ્સર્ડ ભાષા-શૈલીમાં રચાયેલી કૃતિઓ ભલે કલાત્મક ગણાતી હોય એનો મેં કદી વિરોધ કર્યો નથી. છતાં ‘પ્રત્યાયન નહીં તો સાહિત્ય નહીં’ -ની ‘થિયરી’માં પ્રારંભથી આજ સુધી સર્જન કરતો આવ્યો છું. પરિણામે હું પાંચ-સાત ટકા વિદ્વાન વિવેચકોનો નહીં, લોકોના ‘આવામ’નો સાહિત્યકાર બની રહ્યો છું જેનું મને ગૌરવ છે.....

..... ધારાવાહી સ્વરૂપે પ્રગટ થતી હોવા છતાં છેલ્લી પચીસેક નવલકથાઓ આખી લખ્યા પછી જ પ્રગટ કરવાનો ઉપક્રમ રાખ્યો છે. એને કારણે ધારાવાહીની મોટાભાગની મર્યાદાથી મારી નવલકથાઓ બચી શકે છે. એમ તો ધારાવાહી સ્વરૂપે પ્રગટ ન થવા છતાં સીધી પુસ્તકરૂપે પ્રગટ થતી નવલકથાઓ પણ મર્યાદાથી બચી શકી નથી.....

..... ધારાવાહી સ્વરૂપે પ્રગટ થતી હોવાથી ભાવક ભાઈ-બહેનો કથાને વળાંક આપવા અંગે, કયા પાત્રને કયા પાત્ર સાથે પરણાવવા, મૃત્યુનો સંકેત કરતાં પ્રકરણનો અંત કરૂણ ન આવે એવા પત્રો દ્વારા સૂચનો કરતા રહ્યા છે, ક્યારેક ભાવકોના દબાણને વશ થવાનું મન થઈ આવે, છતાં પાત્રોના કે ભાવકોના દબાણને વશ થયા વગર મેં મારા અંતને ફેરવ્યો નથી. છતાં બાળકો નવલકથામાં પોતાપણાનો અહેસાસ કરતા રહ્યા છે, બીજા પ્રકરણની કે ત્રીજાની પ્રતીક્ષા કરતા રહ્યા છે એ જ મારા સર્જનનું ચાલક બળ છે.....

હસુ યાજ્ઞિક

..... ‘જનસત્તા’માં શ્રી પન્નાલાલ પટેલની નવલકથા પુરી થવા આવી કે શ્રી નરેન્દ્ર ત્રિવેદી અને સ્વ. શ્રી અશોક હર્ષ કહે : ‘ધારાવાહી લખો.’ હું સાશંક. બંને કહે : ‘લખી શકશો ને સફળ પણ થશો.’ મારું ગામ પરાંગધરા. એના નામમાં જ શ્લેષ. જેની ધરાનું અંગ ધરા એટલે પથ્થરનું બનેલું છે તેવું ગામ. મેં કિશોરકાળે સસ્તું સાહિત્ય, આર્યસમાજ, બિલખાના આનંદ આશ્રમનાં પુસ્તકો વાંચેલાં. મારા ગામના જડેશ્વરના મંદિરમાં શંકગીરી નામે સમર્થ નાગાબાવા. એમની સાથે નિકટનો સંબંધ. ને એમાંથી સાધુ-સમાજ વિશેની મહત્ત્વની જાણકારી મળેલી. યોગના કેટલાક પ્રયોગ ને સ્વરોદય જાતે કરેલા. વૃશ્ચિકાસનને બાદ કરતાં બીજાં યોગાસન પણ સિદ્ધ કરેલાં. ત્યારની મનોદશા રામકૃષ્ણ મિશનના સાધુ બનવાની. પરંતુ..... આમાંથી જ વસ્તુ લઈને મારી પહેલી ધારાવાહી

‘ધરા ઊંચી’ લખાઈ અને ‘જનસત્તા’માં પ્રગટ થઈ. અધ્યાત્મ્યવિદ્યાની કેટલીક વાત સમજી કે પકડી નથી શક્યા. પરંતુ પ્રો. વિનોદ અધ્વર્યુ એ પાછળના લેખકના સ્વાનુભાવને જાણી-જણાવી શક્યા છે. બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં.

વિશેષ લોકપ્રીતિ મળી ‘સંદેશ’માં પ્રકાશિત સોશ્યો - સસ્પેન્સ ‘હાઈવે પર એક રાત’ને. એથી જ આ પ્રકારમાં ‘મુટ્ટુ હટારી’ (૧૯૮૨), ‘ફેરોન’ (૧૯૮૪), ‘અગ્નિકુંડ’ (૧૯૮૨), ‘ચક્રધર’ (૧૯૮૪), ‘યુગસન્ધિ’ (૧૯૮૯) વગેરે વર્તમાનપત્રો માટે જ લખાઈ. બચપણમાં ડિટેક્ટિવ સાહિત્ય વાંચ્યું ને પછી હમણાં નિવૃત્ત થયો એ મુખ્ય સચિવશ્રી સુધીરભાઈ માંકડના સૂચનથી સિડની સેલ્ડન જેવા લેખકોની સસ્પેન્સ કથાઓ વાંચી. આથી મારા વાચકોને વિશેષ રસ પડ્યો, એવી કથાઓ લખાઈ. આરંભની કૃતિ પાછળ પણ ખાસ ઘટના લખવા જેવી છે....

.....મારા મુરબ્બી મિત્ર મોહંમદ માંકડની પુત્રી અસ્માનાં લગ્નમાં સુરેન્દ્રનગર જવાનું થયું. ‘સંદેશ’ના તંત્રી ચિમનભાઈ પટેલ પણ આવેલા ને ચિંતામાં. ત્યારે સોમવારના છાપામાં અશ્વિની ભટ્ટની નવલકથાઓ ચાલે ને ખૂબ લોકપ્રિય બનેલી. નવી નવલકથા છાપાવાની થઈ કે લેખક અને પ્રકાશક વચ્ચેની વાત ભાંગી પડી. મુદ્દો લખાણનો અને પુરસ્કારનો ! ને ચિમનભાઈનો સ્વભાવ દબાણથી માગ્યું ન જ આપવું એવો ! ચિમનભાઈ નવા લેખકની શોધમાં ને ચિંતામાં. મોહંમદભાઈ ચિમનભાઈને કહે : ‘હસુભાઈ રહસ્યકથા પણ જમાવીને લખી શકે.’ ચિમનભાઈ પૂછે : ‘છે કોઈ કથા હાથ પર ?’ મેં કહ્યું : ‘હા.’ કહે : ‘કઈ ? નામ શું ?’ -મેં ખાસ વિચારેલું નહીં પરંતુ તત્કાળ સૂઝ્યું તે કહ્યું : ‘હાઈવે પર એક રાત.’ છૂટા પડ્યા - ચિમનભાઈ અમદાવાદ ને હું જામનગર. સવારે ‘સંદેશ’ જોયું તે પહેલે જ પાને મોટી જાહેરાત : શરૂ થાય છે હસુ યાજ્ઞિકની નવી નવલકથા ‘હાઈવે પર એક રાત.’ હું ગભરાયો ને અંતે લખવા બેસી ગયો. અઢાર પ્રકરણની કથા હીટ થઈ. મારે અમદાવાદમાં વિદ્યાનગરનો ફ્લેટ લેવાનો ને પહેલો હમ્મો ભરવાનો હતો. ચિમનભાઈ પટેલ પાસે ગયો ને કહ્યું : ‘મારે પૈસાની જરૂર છે. આટલા પ્રકરણ થયાં ને આટલાં લેખે...’ તરત શેઠ કહે : ‘આટલા-તેટલાનો હિસાબ માંડવાની જરૂર નથી. બોલો કેટલા રૂપિયા ? ચેકમાં કે કેશમાં?’ - મારે મન કથાની આ સફળતાનું મૂલ્ય છે. ચિમનભાઈ પટેલ હસતાં કહે : ‘મારું સોમવારનું સરક્યુલેશન વધ્યું છે, ઘટ્યું નથી !’ ને એ પછી તો ‘સંદેશ’ની સૌરાષ્ટ્ર, બરોડા, સુરત વગેરેની સિટી એડિશનમાં આરંભના સળંગ અઢાર દિવસ ‘હાઈવે પર એક રાત’ છાપાઈ. શ્રી ચિમનભાઈ પટેલને મન એ ગમતી ને શુકનવંતી. નવી રહસ્યકથા શરૂ કરવાની થાય ત્યારે અચૂક કહે : ‘હાઈવે

પર એક રાત જેવી' લખો. 'સંદેશ' દ્વારા શ્રી મોહંમદ માંકડના તંત્રીસ્થાને 'ચક્યાર' અને 'લવસ્તોરી' પ્રગટ થયા. તેમાં 'બ્લેક કોબ્રા' પ્રગટ થઈ. જે ૧૯૮૨ માં 'મુટુ હટારી' એટલે કે ભયંકર માણસના શીર્ષકે પ્રગટ થઈ.....

.....એક ભાઈ એમની પત્ની અને ત્રણ માસના બાળકને લઈને આવ્યા ને બોલ્યા : 'સ્ત્રી' પાક્ષિકમાં તમારી 'સોળ પછી' વાંચીએ છીએ. તમારી પાસે ખાસ અપેક્ષાથી આવ્યા છીએ. તમે નવલકથાની નાયિકા અને તેનાં માતા-પિતા વચ્ચેના સંબંધને ગૂંચને ઉકેલી આપી. હવે મારાં પત્નીને એના પિતા શોધી આપો. હું આશ્ચર્યમાં મુંઝાયો. નવલકથામાં ગૂંચ પાડવી ને ઉકેલવી એક વાત છે ને જીવનમાં એનો અમલ મુશ્કેલ. જો કે ધારાવાહી લખતાં પણ ગૂંચ પડવા દેવી. પૂર્વયોજીત ને નિશ્ચિત ન હોય તો પણ; આવું મારું લેખન વલણ. આથી મારા નાયક કે નાયિકા ક્યાંય સપડાયાં હોય તો એના લેખક તરીકે હું પણ ! બ્લેક કોબ્રા (મુટુ હટારી)માં નાયક સપડાયેલો. હમો છપાઈ ગયેલો ને એને છોડાવવાનો કોઈ પૂર્વખ્યાલ રાખેલો નહીં. અંતે લાગ્યું ટાઈમ-બોમ્બની ડિવાઈસનો અહીં ઉપયોગ કરવો પડે. રસાયણશાસ્ત્રના અધ્યાપક મારા મિત્ર અશોક પંડ્યા પાસેથી સિન્થેટિક ફાઈબરના વિજ્ઞાન વિશે જાણેલું. એમની સાથે ફરી બેઠો અને ટાઈમ-બોમ્બ વિશે જાણ્યું ને પછી એ ઘટક પ્રયોજ્યો. લેખનમાં ભાષા મને ક્યારેય સમસ્યારૂપ લાગી નથી. ગદ્યના સહેતુક પ્રયોગો ન કરતાં મારા વાચકોને દષ્ટિમાં રાખીને સરળ રસાળતા અને સ્વાભાવિકતાને દષ્ટિમાં રાખ્યા છે. પણ ઘટનાઓના ઘડતરની સમસ્યાઓ ઊભી થઈ છે. ક્યારેક ઊંઘમાં, સ્વપ્નમાં મેં ઉકેલી છે. બીજો પ્રશ્ન ધારાવાહીમાં ચડતા પતંગમાં ઝોળ ન પડે ને પવન ન હોય ત્યારે આંચકા મારવા ન પડે એનો છે, ને ત્યાં કથાનક અને કથન બન્નેની સાહજિકતા સમાલવી પડે પરંતુ અહીં તો વાત જુદી જ હતી.

બનેલું એવું કે પાલ્કામાં એક ડોક્ટર અને નર્સ પરિચય-પરિણયમાં આવ્યાં. એક સંતાન. એ કેવળ પિતાનું નામ જાણે પણ ક્યાં છે, કેવા છે, જીવિત છે કે નહીં એ વિશે કશું ન જાણે. મેં પૂછ્યું : 'હવે તમારે એમને પુરા જાણવાની અનિવાર્યતા શાથી ?' એ બોલ્યા, 'જુઓ સાહેબ, મારું સંતાન મારા પેટમાં ને હું તમારી વાર્તા વાંચું. પછી આ બાળક થયું ને મારા પતિ બહારથી આવતાં સીધા એને રમાડવા દોડે ! મને થયું : મારા પિતા પણ મને તો આટલું જ યાહતા હશે ને? જે ન બન્યું તે મારાં માતા-પિતાને. એથી શું મારે એ કોણ છે, કેવા છે, ક્યાં છે એ પણ ન જાણું તે કેવું ? હું નથી ઊભી શક્તી કે નથી ક્યાંય ચેન પડતું. મને તમે મારા પિતા શોધી આપો !' કલ્પી શકો છો એક

લેખક સામે કેવું કપરું આહવાન ? પણ મને રસ્તો સૂઝ્યો. પાર્લાની જ આ ઘટના હોય તો ગુલાબદાસ બ્રોકર, અમૃતલાલ યાજ્ઞિક વગેરે કંઈક તો જાણતા હોય. મેં પૃચ્છા કરી. ધાર્યું પરિણામ મળ્યું ને વર્ષો પછી પિતા-પુત્રી પરસ્પરને પામ્યાં. મારે મન ધારાવાહિની આ ઉપલબ્ધિ બહુમૂલ્ય છે. ફરી કહ્યું : નવલકથા કેવળ કલાપ્રકાર ને પ્રયોગો માટેનું જ સ્વરૂપ નથી. જીવન સાથે એને પનારો છે.

‘ફૂલછાબ’માં ‘અરધી ઈમારત’ પ્રગટ થઈ એના અનુસંધાને બે અદ્ભૂત દીર્ઘ પત્રો મળ્યા. એક બહેને લખ્યું : ‘મારા આ ત્રીજાં લગ્ન છે. હવે સુખી ને સફળ છું એમ કહી ન શકું. હું મારા લગ્નોના ફોટા જોઈ ત્યારે પણ મને પ્રશ્ન થાય - આ પરણવા બેઠી તે હું છું ? પરંતુ નવલકથા વાંચ્યા પછી લાગ્યું કે મારા લગ્ન જીવનમાં મને સફળતા ન મળી એનું કારણ હું જ છું. તમારી કથાની નાયિકાની જેમ હું પણ મારા મનમાં અરધી ઈમારત યણીને બેઠેલી. એ ઘડી ન શકી. એથી અર્ધા ચણતર પર હું નવું સફળ ચણતર કરી ન શકી.’ આ નવલકથાની પ્રસ્તાવના લખ્યા પછી થોડા સમય બાદ રઘુવીરભાઈએ કહ્યું : ‘મારા લખવા છતાં ક્લિક થવું જોઈએ તે ન થયું ?’ મેં કહેલું : ‘કારણ બે. એક તો મારો ખુદનો પોતાની કૃતિ વિશે ન બોલવું - ન લખવું એવો લો-પ્રોફાઈલ, અવલોકનો લખાવવા-છપાવવાની ધગશ-ધખારાનો અભાવ ને બીજું અધ્યાપકીય વિવેચનને મન ચાલું નવલકથા એટલે સાહિત્ય-બાહ્ય સ્વરૂપ ? ધારાવાહીને પણ નવલકથા ગણવાનું ને જાહેરમાં લાવવાનું પહેલું જ સૂઝ્યું શ્રી હર્ષદ ત્રિવેદીને !’....

રજનીકુમાર પંડ્યા

.....ગરીબમાં ગરીબ બ્રાહ્મણનો એકનો એક રૂપાળો પણ ‘કિમીનલ માઈન્ડેડ બાય બર્થ’ એવો છોકરો જીવનભર દુનિયા પાસે એક સ્ટેટનો રાજકુમાર બનીને પેશ થતો રહ્યો. તેવી પંચમહાલના કાલોલની એક સત્યઘટના પરથી સૂઝેલી- બલકે તંત્રી હરકિશન મહેતા દ્વારા સૂઝાડવામાં આવેલી - નવલકથા તે ‘અવતાર’ એ ધારાવાહી રૂપે ખૂબ સફળ જઈ રહી હતી. ને તંત્રી એને બિરદાવી બિરદાવીને આગળ ધપાવવાનું શૂરાતન મને ચડાવતા હતા, પણ તોય મેં એને જલ્દી સંકેલી લીધી. કારણ કે મને મઝા નહોતી આવતી.....

.....હરકિશન મહેતાના સૂચનથી હું એ નવલકથા લખવા બેઠો ત્યારે ‘ડોક્યુમેન્ટ્રી’ તો લખવાની જ નહોતી. એક કુંવારી સચ્ચરિ માતા. એની મરજીની વિરૂદ્ધ વિદેશમાં દત્તકપ્રધાન, માતાના

ધમપછાડા - આટલે સુધી લેખન સત્ય ઘટના સાથે 'આઈડેન્ટિકલ' પણ મૂળ ઘટનામાં લેખકે પોતાની સંડોવણી કરી. તે બતાવવા જાઉં તો નવલકથાના સ્વરૂપમાં એ માત્ર ઔચિત્યભંગ જ નહીં, કલાક્રીય ધોરણોની રીતે પણ ભંગ લાગે. એટલે પછી એક કાલ્પનિક પાત્ર નામે હરિરાજ સ્વામીનું રચ્યું. એના પાયા તો નવલકથાના પ્રારંભના પ્રકરણોમાં નાખવા પડે, જેથી કશું 'એબ્રપ્ટ' ન લાગે. એમ કર્યું પછી એનું (સાધુનું) ક્ષતવિક્ષત પૂર્વજીવન, એને દીક્ષા તરફ દોરી જનાર પરિબળો, નાયિકાનો પુત્ર સાથે મેળાપ કરાવવાનો એ સાધુનો પુરુષાર્થ (જે વાસ્તવમાં લેખકે આચરેલા પુરુષાર્થ કરતાં જુદી જ તરાહનો). પુત્ર અને માનો મેળાપ, પુત્રવધુનું ભારત આગમન- આ બધી જ ઘટનાઓ નરી કલ્પનોત્વ, છતાં કલ્પનાના ઘોડા દોડાવવા જેવી નહીં. રોચક અને સ્તરની બુદ્ધિગમ્ય.....

..... સર્જકતાના આવા મધુર વિનિયોગ અને આવિષ્કાર છતાં 'સત્ય ઘટના પર આધારીત' શબ્દોનું શશીલાંછન એના પર રહ્યું જ. જે પેલા છાયાબહેનને મારા, પ્રકાશક અને પ્રોડ્યુસરો ઉપર નેવું લાખનો દાવો કોર્ટમાં દાખલ કરવા લગી લઈ ગયું. યુદ્ધ ત્રણ વરસ ચાલ્યું. એમાં છાયાબહેન સતત હારતા રહ્યાં ને છેવટે બે માસ અગાઉ તેમણે મુકદ્દમા બીનશરતી પાછા ખેંચી લીધા છે. જે સત્ય 'કોઈ પૂછે...' વાળાં બહેન મારા શબ્દોથી સમજી શક્યાં તે વાત છાયાબહેન કોર્ટથી સમજ્યાં. આ વાત માત્ર સંદર્ભની સર્કીટ પૂરી કરવા જ લખી રહ્યો છું.....

..... 'સત્ય ઘટના' પર આધારીત નવલકથાઓમાંથી એક તે 'ફરેબ' એની સ્રોતકથા મારા 'રોમાંચરેખા' નામના પુસ્તકમાં મેં લાંબી લેખણે આલેખી છે. માત્ર તત્વચર્યા પૂરતી અહીં આપણે એ જાણીએ. તો એ મને વાસ્તવ જીવનમાં ભેટી ગયેલા. ને થોડા દિવસ સુધી ચકરાવે ચડાવી જનારા એવા એક છન્નવેશી માણસની વાત હતી કે જે વાર્તાઓનો નહીં 'વાતો'નો બડો સર્જક હતો.... અનેક રમ્યકથાઓ તે અદ્ભૂત બાનીમાં, સામિનય કરતો કે એને માનવાનો ઈન્કાર કરવામાં અબૂધતા લાગે પણ પછી એનો ભાંડાફોડ થયો ને પછી મેં એને મારા કેટલાક મિત્રોએ રીતસર ગુમચરવેડા કરીને એને ઝડપ્યો. ને પછીએ ભૂગર્ભમાં ચાલ્યો ગયો. વર્ષો પછી જ્યારે એના ઉપરથી મારી ફિક્શનલ નવલકથા 'ફરેબ' 'ચિત્રલેખા'માં પ્રગટ થવા માંડી ત્યારે એ સાક્ષાત તો નહીં પણ ફોન દ્વારા પ્રગટ થઈ ને ગાળાગાળી અને ધમકી પ્રદાન કરતો રહ્યો. આમાં પણ ઘટનાનું મેળવણ માત્ર દસ ટકા જ હતું. પણ તેય મને પગની કપાસીની જેમ ખૂંચતું રહ્યું. નાટ્યાત્મકતાની પ્રસન્ન પરાકાષ્ટા તો ત્યારે જ આવી કે જ્યારે 'ફરેબ'ના વિમોચનના દહાડે સ્ટેજ પર ટાગોર હોલમાં એણે અચાનક પ્રગટ થઈને કહ્યું કે 'મેં રજનીકુમારને છેતર્યા. પણ તેથી એમણે ગુજરાતને એક

સારી નવલકથા આપી તેથી રાજી થયો છું.’

‘ફરેબ’માં મારા માટે સમસ્યા બહુ વિચિત્ર હતી. એક નવલકથાનો મૂળ કથાપ્રવાહ, ને બીજો મુખ્ય પાત્રને મોંએ વર્ણવતો પોતાના ભૂતકાળનો મનઘડંત પણ સુશ્લિષ્ટ કથાપ્રવાહ. એ બંનેને મારે ગુંથતા રહેવાનું હતું. એ વસ્તુએ મારી બહુ કસોટી કરી હતી. એકસાથે બે સાઈકલ ચલાવવા જેટલું કપરું એ કામ રહ્યું.....

નાનાભાઈ દ. જેબલિયા

.....મનમાં કાંટો ચડ્યો કે મારી આ વાર્તા એ રીતે છપાય ખરી? મેં તો આંખો મીંચીને ‘જયહિન્દ’ દૈનિકના તંત્રી મુ. શ્રી બાબુભાઈ શાહને પત્ર લખ્યો કે મારી વાર્તા છપાશે તો નહીં, પણ આપ માત્ર જોવા માટે મંગાવો તો પણ રાજી થઈશ. જવાબ આવ્યો : મોકલો. મેં પંદર પ્રકરણ રવાના કર્યાં. એકાદ માસ સુધી કોઈ જવાબ ન આવ્યો. હવે શું કરવું એવી અવઢવમાં હતો કે વળતા સોમવારે ‘તરણાનો ડુંગર’ ‘જયહિન્દ’ દૈનિકમાં સોમવારથી ચાલું વાર્તા તરીકે પ્રગટ થઈ! (રવિવારમાં શ્રી ધામીની વાર્તા શરૂ હતી જ) દૈનિકના વાચકોને તળપદ ગામડાંની કથા બેહદ પસંદ પડી. અરે ડો. ટી. એન. દવે જેવા વિદ્વાને આખીય કથા વાંચીને મને મેઘાણી કરતાં આગળનો બતાવ્યો !

આના પછી ‘લોહરેખા’ જેવી બે ભાગની બૃહદકથા પણ ‘જયહિન્દ’માં પ્રગટ થઈ. આ પછી ‘ફૂલછાબ’ તરફથી માગ આવી. ‘રંગ બિલોરી કાયના’ ત્રીજી નવલકથા ‘ફૂલછાબ’, ‘કચ્છમિત્ર’ અને સુરતના ‘પ્રતાપ’માં સહમુદ્રીત થઈ. વાચકોના ઢગલાબંધ પત્રો મળતા રહ્યા અને હું લખતો રહ્યો. ‘મેઘરવા’, ‘ભીનાં ચઢાણ’ પણ આ દૈનિકોમાં રમ્યકથાઓ પ્રગટ થઈ.... ઉત્સાહ બેવડાતો ગયો. બસ લખતો રહ્યો. મોસાળના ગામ મેવાસાના આંબેરણ અને સીતાફળીમાંથી ઢંકાતા ડુંગરાઓ, થોરના ઢૂંવાઓ, ઊછળતી ગાંડી નદીઓ આલેખાતાં ગયાં. બધે જ કથાઓ ત્વરિત ગ્રંથસ્થ થઈ. વિવેચાઈ અને મેં એને સિદ્ધહસ્ત નવલકથાકાર માની લીધો ! લખવામાં મને ઝાઝી મુશ્કેલી નથી નહી. મારા પોતાના અનુભવે કહ્યું તો વાર્તા જ વાર્તાને આગળ વધારતી હતી. માત્ર અનુભવની, અનુભૂતિની સચ્ચાઈ જોઈએ. અને લખતી વેળા લેખકને સખણો રાખવો જોઈએ. કુલ ચૌદ નવલકથાઓ લખી. એમાંથી બાર તો દૈનિકોના રવિવારોમાં છપાઈ... છેલ્લે ‘ખંભી’ પણ ‘ફૂલછાબ’માં પ્રગટ થઈ અને મારી ધારણા બહારના વિદ્વાનો અને ફિલ્મી કલાકારોનો પ્રેમ મેળવી

ગઈ.

નવલકથા માટે વિદ્વાનો, વિવેચકો ઉલ્લેખે છે એવું કોઈ શાસ્ત્ર હું જાણતો નથી. માત્ર મારા અનુભવને ટકોરા મારીને, લેખકપણાનો ભાર કોરાણે મુકીને વિવેચક કે વિવેચનની ધરતી વગર, મારા વાચકોના રસને, રૂચિને ધ્યાનમાં રાખીને છૂટ્ટા મને છૂટ્ટા હાથે લખી છે.....

નવલકથા લખવા માટે મને ક્યારેય મુંઝવણ નથી થઈ. મારી રીતે લખવાનું શરૂ કર્યું અને પાત્રો આવતાં જાય. અરે, એ આવે છે એવી એનાં પગલાંની આહટ પણ મેં સાંભળી છે !

નવલકથાકાર તરીકે નવલકથા માટે મેં કોઈ પડકાર અનુભવ્યાં નથી. હા, કથા મધ્યાંતરે પહોંચે ત્યારે વાર્તા આગળ વધારવાનો પડકાર અવારનવાર આવે. પાત્રો જામ્યાં હોય, એનું વ્યક્તિત્વ પ્રગટ થઈ ગયું હોય એટલે કથાને આગળ વધારવાનો બનાવટી કોઈ પ્રપંચ એ સ્વીકારે નહીં. પોતાની આબરૂ-ઈજજતને કારણે એ રીતસર હા-ના કરે. બોલેય એવું કે મેરબાન! ચીથરાંફાડોમાં અમે કાંઈ આંબેથી ખરી આવેલાં પાંદડાં નથી. અને દિવસો સુધી મથવું કે ટટળવું પડે. પણ પછી લેખકની દયા આવતી હોય એમ વાર્તાને વળાંક આપનાર એકાદ ઝોકું માત્ર આવી ચડે, સાથે એનું ભાવવિશ્વ લાવે અને વાર્તાને ધક્કા મારી આપે કે પાંચ સાત પ્રકરણો ધડધડ લખાઈ જાય. ત્યાં તો એની સાથેનો નાતો હોવાની ઓળખાણ આપીને નવું પાત્ર આવી જાય. અને કથારસ વહેવા માંડે અને વાર્તા પુરી કરાવી આપે.....

.....કથાના વિકાસ અંગે અગાઉ નોંધાઈ ગયું પણ કથાનાં પાત્રોની મારા મન ઉપર વાચક-ભાવકના ચિત્ત ઉપર કેવી અસર થઈ એની વાત.... છેલ્લે લખાયેલ ‘ખાંભી’ની વિજુએ ‘ફૂલછાબ’ દૈનિકના હજારો વાચકોનાં ચિત્તમાં સ્થાન જમાવેલ. પણ જ્યારે વિજુ બિમાર પડી અને મરણ પામી ત્યારે ચિત્રકાર પ્રતાપસિંહ જાડેજાને હિન્દી ફિલ્મના ગુજરાતી અભિનેતાએ એવો પ્રતિભાવ આપેલો કે ફિલ્મમાં અમે ‘ગિલસરીન’ના આંસુએ રડતા હોઈએ છીએ. ‘ખાંભી’ની નાયિકા વિજુના મરણે હું સાચાં આંસુએ હું રડ્યો છું. એ જ વિજુની નનામી, છાજિયાં અને અગ્નિદાહે મને ભારે બેચેન બનાવેલો. દિવસો સુધી મને ઊંઘ આવી નહોતી. માનસિક હાલત પણ ડામાડોળ બની ગઈ હતી.

ભાષા માટે મેં ક્યારેય ઝાવા નાખ્યાં નથી. મારી ભાષા મારા તળના ગ્રામીણોએ મને આપી છે અને મારા માટે એ સોનાની હાંસડી છે.

હા. લખવાથી આનંદ આવે છે. પ્રસિદ્ધિ અને પૈસા મળે છે એટલે લખ્યા કરું છું. કોઈ કૃતિને કોઈ પોંખે કે ન પોંખે એનો મને હરખશોક નથી. લખાશે ત્યાં સુધી લખીશ. ક્યાંયથી કાંઈ પણ મળવાની અપેક્ષા નથી. મારા લેખનમાં મને બળ આપનાર સાંઈ મકરંદ દવેની એક પંક્તિ મૂકીને પોરો ખાઉં....

‘છૂટા હાથે અમે વેર્યા છે બીજ

હવે વાદળ જાણે ને વસુંધરા....’

મહેશ યાજ્ઞિક

..... એ પછી અણધાર્યો વળાંક આવ્યો. ‘ચિત્રલેખા’ના તંત્રી અને સમર્થ - નવલકથાકાર શ્રી હરકિશનભાઈ મહેતાનું અચાનક અવસાન થયું. ‘ચિત્રલેખા’ના લાખો વાચકોને નવલકથાના પ્રવાહમાં જકડી રાખવાની તાકાત એમની કલમમાં હતી. એમની વિદાય પછી ‘ચિત્રલેખા’માંથી શ્રી ભરતભાઈ મેઘાણીએ ફોન પર પૂછ્યું કે ‘મહેશભાઈ’ ટૂંકી વાર્તાઓ તો બહુ લખી. નવલકથા લખવાનું ફાવશે ?

મારા માટે આ એક ટર્નિંગ પોઈન્ટ હતો. પડકાર બહુ મોટો હતો. ‘ચિત્રલેખા’ના વાચકો હરકિશનભાઈની કલમના બંધાણી હતા. એમના સ્થાન ઉપર નવલકથા લખવામાં વાચકો અનાયાસે જ તુલના કરે એ હકીકત હતી. જે પ્રતિષ્ઠિત લોકપ્રિય લેખકો હતા એમને આવી સરખામણીની બીક લાગે. મારે તો પહેલી નવલકથા લખવાની હતી. એટલે કંઈ ગુમાવવાનો ડર નહોતો. તંત્રી અને માલિક સાથે મુંબઈમાં મુલાકાત દરમિયાન એક મુદ્દો બહુ સ્પષ્ટ હતો. વાચકોને જકડી રાખવાની શરત કેન્દ્રસ્થાને હતી. નવલકથા નબળી છે એવો વાચકોનો પ્રતિભાવ મળે તો નવલકથાને માત્ર બે પ્રકરણમાં આટોપી લેવાની અલિખિત પણ સ્પષ્ટ સમજણ હતી. પચીસથી વીસ હમ્મની નવલકથા લખાશે એ ગણતરીએ ‘ખેલંદો’ શરૂ કરી. વાચકોનો જબરજસ્ત પ્રતિભાવ મળ્યો. પ્રત્યેક પ્રકરણે કથાગુંથણી એવી સરસ હતી કે વાર્તા જામતી ગઈ. પચાસમાં પ્રકરણ પછી મેં નક્કી કર્યું કે વાર્તા પરાકાષ્ટા પર હોય ત્યારે જ પુરી કરવી. સતાવનમાં પ્રકરણે એ પુરી થઈ ત્યારે વાચકોએ સામેથી પૂછ્યું કે આટલી જલ્દી કેમ સમાપ્ત કરી ? લોકપ્રિય સાપ્તાહિકમાં પ્રથમ નવલકથા દરમિયાન વાચકોનો જે ઉમળકા ભર્યો પ્રેમ અને પ્રતિભાવ મળ્યો એ અદ્ભૂત અનુભવ રહ્યો.....

.....‘બેલંદો’ પછી ‘ગુજરાત મિત્ર’ના સુરતના માલિક શ્રી ભરતભાઈ રેશમવાળાએ ફોન ઉપર આમંત્રણ આપ્યું કે, રવિપૂર્તિ માટે નવલકથા લખો અને એમાં સુરતનું વાતાવરણ હોવું જોઈએ. મેં મારી મુશ્કેલી જણાવી કે માત્ર સુરતનું રેલવે સ્ટેશન પ્રવાસ દરમ્યાન જોયું છે. એમણે મારી સાથે તારીખો નક્કી કરી અને ચાર દિવસ એમના મહેમાન તરીકે રહીને સુરત અને આજુબાજુનો વિસ્તાર જોયા પછી નવલકથા ‘શોધ-પ્રતિશોધ’ શરૂ કરી. એ નવલકથા ચાલતી હતી એ દરમ્યાન ‘ચિત્રલેખા’ એ એક નવતર પ્રયોગ કરવાનું નક્કી કર્યું. નાટ્યલેખક આતિશ કાપડિયા સાથે મળીને મારે નવલકથા લખવાની હતી. એ મુંબઈ રહે અને હું અમદાવાદ એ છતાં ‘ચિત્રલેખા’ એ અમને બંનેને ભેગા કર્યા અને એક સહિયારી નવલકથાનું સર્જન થયું. એમાં લખવાની જવાબદારી સંપૂર્ણપણે મારી હતી. એ નવલકથા ‘રેશમડંબ’ ઉપરથી સ્ટારવન ઉપર હિન્દી સિરિયલ પણ આવેલી.

‘રેશમડંબ’ પછી ‘ચિત્રલેખા’ના વાચકો માટે ‘છળ-કપટ’ નવલકથા લખી. પંચાવન પ્રકરણ સુધી વાચકોને જકડી રાખવામાં એને પણ જબરજસ્ત સફળતા મળી. એ પછી ‘અભિયાન’ સાપ્તાહિક માટે ‘વેર-શિખર’ નવલકથા લખી. છપ્પન પ્રકરણ સુધી વાંચકો દર અઠવાડિયે એના નવા પ્રકરણની રાહ જુએ એટલે પ્રચંડ પ્રતિસાદ મળ્યો. ‘વેર-શિખર’ની સાથે સાથે ફરી એકવાર સુરતના ‘ગુજરાત મિત્ર’ની રવિપૂર્તિ માટે ‘પ્રેમ પ્રપંચ’ નવલકથા લખી. એને પણ એકતાળીસ સપ્તાહ સુધી વાચકોએ આવકારી.....

.....આ બધી વાર્તા કર્યા પછી મારી સર્જનપ્રક્રિયા ઉપર વાત કરીએ. નવલકથા લખવાની મારી પદ્ધતિ બધાથી અલગ છે અને થોડી જોખમી પણ છે. આજ સુધીમાં જે કંઈ લખ્યું છે એ બધું છપાઈ ચૂક્યું છે. એટલે મૂડી નામે મારી પાસે કશુંય ના હોય. માત્ર એકાદ દશ્ય મગજમાં રમતું હોય એ રમ્યા કરે અને ઘૂંટાયા કરે. એ પછી કોઈનું આમંત્રણ આવે ત્યારે એ દશ્યના આધારે પ્રથમ પ્રકરણ લખાય. એ પછી હમે હમે નવલકથા લખાય. એક પણ પ્રકરણની મૂડી વગર ‘ચેપ્ટર ટુ ચેપ્ટર’ આ બધી નવલકથાઓ લખી છે. મારી નબળાઈ ગણો તો નબળાઈ અને વિશેષતા કહો તો વિશેષતા એ છે કે આરંભથી આખી નવલકથાનો પ્લોટ વિચારવાનું મને નથી ફાવતું. આખો પ્લોટ કે કથાસાર કાગળ પર લખું અને એ પછી એના આધારે પ્રકરણમાં લખું - એવી મારી આદત નથી. છેલ્લી ઘડીએ પ્રકરણ લખીને મોકલવાની કુટેવ એટલે અનેકવાર ફેક્સથી પ્રકરણો મોકલવા પડ્યાં છે.....

..... પ્રથમ નવલકથા લખ્યા પછી આજ સુધીની તમામ નવલકથાઓ લખતી વખતે દિલથી

લખ્યું છે. માત્ર એક દશ્યની મૂડી ઉપર આમંત્રણ સ્વીકારીને લખવાનું શરૂ કરું એ વખતે પણ મનમાં લગીરેય ટેન્શન નથી હોતું. રાત્રે કાગળ અને પેન લઈને બેસું અને આંખ સામે પાત્રો સજીવન થાય અને આખી ઘટનાનું વિઝયુલાઈઝેશન થાય એ પછી સડસડાટ પેન ઉપડે - આખું પ્રકરણ સમાપ્ત થવા આવે એ અગાઉ એવો જબરજસ્ત વળાંક મગજમાં ઝબકી ઊઠે કે વાચકો બીજા પ્રકરણની રાહ જુએ. બસ, આ મારી લેખનશૈલી છે. કથાગૂંથણીમાં એવી ફાવટ આવી ગઈ છે કે હવે મજા આવે છે. પહેલી નવલકથા આ રીતે જ લખાયેલી. છેલ્લી જે લખી એ પણ આ જ શૈલી અને હવે પછી લખીશ એનું પણ આવું જ સ્વરૂપ હશે.

ધંધાદારી અભિગમ સ્વીકાર્યો છે એટલે સામાયિકને લગીરે પણ તકલીફ ના પડે એનું પૂરું ધ્યાન રાખું છું. જે ડેડલાઈન નક્કી કરી હોય એ સમયે કોઈ પણ ભોગે એમને પ્રકરણ મળી જાય એ કર્તવ્ય પુરી નિષ્ઠાથી નિભાવ્યું છે. એ-૪ સાઈઝના કોરા કાગળ ઉપર સ્વચ્છ અક્ષરે લખવાનું એટલે કમ્પોઝીટર ભાઈને પણ તકલીફ ના પડે. હોસ્પિટલના ઈન્સેન્ટિવ કેર યુનિટમાં બેસીને પણ પ્રકરણ લખ્યું છે. ટૂંકમાં, એકેય વાર ધારાવાહિકમાં ખાડો પડવા નથી દીધો.

હું મારી જાતને મોટી સાહિત્યકાર નથી માનતો. કોઈ પરિષદ કે અકાદમી સાથે સ્નાનસૂતકનો ય સંબંધ નથી. મારા વાચકને પ્રકરણ વાંચીને મજા આવે અને એ બીજા પ્રકરણની રાહ જુએ એ જ મારો ધર્મ અને એ જ મારું કર્તવ્ય. તક અને આવડત હોવા છતાં સસ્તા શૃંગારરસમાં વલખાં મારવાની આદત નથી. સીધા-સાદા શબ્દોમાં કથાગૂંથણી એવી કરવાની કે વાચકો જકડાઈ રહે.

પુસ્તક વાંચ્યા પછી કોઈ ગામડેથી વાચકનો ફોન આવે ત્યારે ખરેખર આનંદ થાય. કેનેડાના વાચકમિત્ર ઈ-મેલ કરીને જણાવે કે ટોરેન્ટોની લાઈબ્રેરીમાં ગુજરાતી વિભાગ છે અને ત્યાં તમારી નવલકથાઓનાં પુસ્તકો માટે વેઈટીંગ લીસ્ટ ચાલે છે ! લેખકને આનાથી વિશેષ શું જોઈએ ? આજે ૨૦૦૮ ના સપ્ટેમ્બરમાં કોઈ વાચક પહેલી નવલકથા ‘ખેલંદો’ (૧૯૯૯) ના નાયક હર્ષદ શુક્લનું નામ યાદ હોય છે એવું કહે ત્યારે મહેનત ફળી હોય એવી લાગણી થાય છે.....

કાજલ ઓઝા -વેદ

‘ચિત્રલેખા’માંથી ભરત મેઘાણી બોલું છું.....’ આ એક વાક્યે મને એકદમ શ્રીલ કરી નાખી હતી. બીજું વાક્ય સાંભળીને હું બેભાન થવાની તૈયારીમાં હતી. ‘ચિત્રલેખા’ માટે નવલકથા લખશો?’

એ પહેલાં મારી ટૂંકી વાર્તાઓનું એક પુસ્તક ‘સંબંધનું આકાશ’ છપાવેલું. કોલકત્તાના ‘હલચલ’ ગૃપના એક મેગેઝીન ‘સાંવરી’ માટે એક નવલકથા લખેલી. પરંતુ નવલકથા લખતાં ‘આવડે છે’ એવું કહી શકું તેમ નહોતી જ !

‘ચિત્રલેખા’ જેવા સામાયિક માટે લખી શકીશ એવા હાથ કે હથોટી એકેય નહોતાં. વળી, જે વિષય ચિત્રલેખા માટે આપવાનો વિચાર કરતી હતી એ જ વિષય બીજા એક સાપ્તાહિકે ‘મજા નથી આવતી’ કહીને રિજેક્ટ કરેલો. આ જ વિષય પર એક ગુજરાતી ટેલિવિઝન શ્રેણી શરૂ થઈને પરચીસ હપ્તામાં બંધ પડી ગઈ. તેમ છતાં આ વિષય સાથે મારા તાણાવાણા કંઈક એવા મજબૂત હતા કે બીજા અનેક વિષયોનો વિચાર કરવા છતાં ફરી ફરીને આ જ વિષય મનમાં આવતો રહ્યો....

કેટલાંય વર્ષો - લગ્ન અને બાળકોની પાછળ વપરાતાં રહેલાં. જેને કારણે લેખન તો ભૂંલાઈ જ ગયેલું. વાંચન પણ સાવ ઘટી ગયેલું. હમણાં શું લખાય છે, શું વંચાય છે એની પણ ખબર નહીં.

એ દરમિયાન મારા અંગત જીવનના પ્રશ્નો પણ ધીમે ધીમે વધુ વિકટ બનતા જતા હતા. મારી પાસે કોઈ કામ નહોતું. નોકરી કે નિયમિત આવકનું કોઈ સાધન પણ નહીં. એવા સમયમાં આવેલી આવા માતબર સામાયિકની દરખાસ્ત નકારવાની મારામાં તાકાત નહોતી.

એટલે લખવાનું શરૂ કર્યું.

નવલકથા મારો સ્વભાવ નથી. હમે હમે વાંચી પણ શકતી નથી તો લખવાની વાત તો દૂર હતી. પહેલો હમો લખ્યો અને લાગ્યું કે, ‘જરાય મજા નથી આવતી. વાચક બીજા હમો નહીં વાંચે! મારા વડીલમિત્ર શ્રીકાંત શાહને પહેલો હમો વાંચી સંભળાવ્યો, ‘આમાં નવું શું લખ્યું છે? એ જ મરીમસાલા છાંટેલી કોઈ એક ગુજરાતી સ્ત્રીની વ્યથાકથા જેવું લાગે છે.’

પતી ગયું! મને થયું કે આ ‘સંઘ કાશીએ નહીં પહોંચે!’

છતાં મન મક્કમ કરીને ચાર હપ્તા લખ્યાં. મારા કમ્પ્યુટર ઓપરેટર નલિન સોલંકી એકમાત્ર એવા માણસ હતા. જેમણે કહ્યું, ‘બહેન, વાર્તા જામશે’ પછી હિંમત થઈ.... એટલે મારી માને વાંચવા આપી. વાંચતા વાંચતા એની આંખોમાં પાણી આવી ગયાં. ‘તું આટલું સારું લખે છે?’

મને લાગ્યું કે હવે કદાચ વાંધો નહીં આવે. છતાં ભરત મેઘાણીની ચીકાશ અને નવલકથા વિશે ‘ચિત્રલેખા’ની પ્રતિબદ્ધતા મારાથી અજાણી નહોતી. પહેલા ચાર હપ્તા એમને મોકલીને ફફડતા જીવે જવાબની રાહ જોવા લાગી. ‘હું આવતા શુક્રવારે અમદાવાદ આવું છું ત્યારે વાત કરીએ.’

એમનો જવાબ મારા ઉત્સાહ પર પાણી રેડે એવો હતો.

છતાં શુક્રવારે સાંજે ટી-સેન્ટરમાં એમને મળી.

‘આપણે આ નવલકથા લખીએ છીએ.’ ભરતભાઈએ કહ્યું અને ગંભીર ચહેરે ઉમેર્યું ‘જે રીતે ટેક-ઓફ કર્યો છે એ રીતે ૪૦ હજાર ટકાવી રાખવા પડશે. પતિના જીવતા એનું શ્રાદ્ધ કરી નાખનારી પત્નીની વાર્તા ઇાપીને હું હિંમત કરી રહ્યો છું... પણ શ્રાદ્ધ થઈ જશે પછી શું? એ તમારે જ ગોઠવવું પડશે!’

મને ચોક્કસ ખબર હતી મારે શું કરવું છે - અને સાચું પૂછો, તો મારી પાસે એટલી જ મૂડી હતી!

મારા લગ્નજીવનમાંથી ઊઠેલા કેટલાક અંગત સવાલો અને મને જડેલા - નહીં જડેલા જવાબોની જિગસો ગોઠવતાં ગોઠવતાં મેં આઠ હજાર લખ્યાં..... દશેરા - ૦૫ ના દિવસે પહેલો હમો છપાયો. નવલકથાનું નામ સામાયિકે આપ્યું ‘યોગ-વિયોગ’ અને ચાર હજાર પૂરા થતાં થતામાં તો વાંચકોએ મને સ્વીકારી લીધી.

એ મારી પહેલી ગણો કે બીજી નવલકથા. પરંતુ એ લખવાની પ્રક્રિયા મને ભીતરથી સીંચતી રહી. સંજોગો અને સમય સાથે લડતાં લડતાં મેં ક્યારે મારી જાત સાથે લડવા માંડ્યું હતું એની મને જ ખબર નહોતી રહી.. ‘યોગવિયોગ’ના સર્જન દરમિયાન હું મારી પોતાની સાથે સંવાદ કરી શકી. ‘વ્યક્તિ’ બનવાની હોડમાં ખોવાયેલી મારી અંદરની ‘સ્ત્રી’ મને આ નવલકથા લખતા લખતાં ટુકડે ટુકડે જડી છે. મારી અંદર ઘણું બધું બદલાયું છે એવું મારે સ્વીકારવું જોઈએ.

૬૦ વર્ષની એક સ્ત્રી વાર્તાની હિરોઈન હોય અને વાર્તા એની જિંદગીના કોઈ એક દિવસથી આગળ ચાલે એ વિચાર વાચકો સ્વીકારશે નહીં એ વાત મારા માટે પડકાર હશે. પરંતુ ‘વસુમા’, વસુંરા સૂર્યકાન્ત મહેતા એક એવું પાત્ર બની ગયું જે દરેક વાચકને ક્યાંક ને ક્યાંક કોઈ ને કોઈ રીતે સ્પર્શતું રહ્યું. દેશ-વિદેશથી કેટલાય વાચકો પત્રો દ્વારા એમની લાગણી છલકાવતાં તો ઈ-મેઈલ દ્વારા એમની વાત કહેતા. જેમ જેમ વાચકોના પ્રતિભાવ આવતા ગયા તેમ તેમ મારી સર્જનપ્રક્રિયા પણ વધુ ને વધુ વિખરતી રહી.

‘ચિત્રલેખા’ના ૫૩ વર્ષના ઈતિહાસમાં પહેલીવાર મુંબઈ અને અમદાવાદમાં ‘સર્જક સાથે સંવાદ’ યોજાયા. સહૃદયી વાચકોથી ખીચોખીચ ભરેલા હોલમાં એમના સવાલોના જવાબો આપતી વખતે

મને પોતાને સમજાયું કે આ એક જ નવલકથાએ એમની મારા માટેની અપેક્ષા અને મારી, મારી જાત પરત્વેની જવાબદારી કેટલી વધારી દીધી છે.

મને મારા વાચકોએ જાહેર કાર્યક્રમોમાં, પત્રો દ્વારા, ઈ-મેઈલ અને ટેલિફોન દ્વારા અવારનવાર પૂછ્યું છે કે, 'વસુમાનું પાત્ર તમને ક્યાંથી મળ્યું? શું ખરેખર આવું કોઈ પાત્ર જીવે છે ખરું?' મારા મોટાભાગના વાચકોએ વસુમાના પાત્રને આત્મસાત્ કરીને માણ્યું છે. ત્યારે એક વાત કહેવાની ઈચ્છા થાય છે કે 'વસુમા' મારી અંદર ઊગી રહેલા કશાકનું પ્રતિબિંબ છે, કદાચ! મારી તમામ નવલકથાઓના વિષયવસ્તુમાં લગ્ન અથવા સ્ત્રી-પુરુષ સંબંધ કેન્દ્રસ્થાને રહેલાં છે. મેં જોયેલા સંબંધોના ઉતાર-ચઢાવ આને માટે કારણભૂત હશે કદાચ. મને હંમેશા લાગ્યું છે કે લગ્ન એક એવો સંબંધ છે જે જીવવાનું શરૂ કરો ત્યારે તમે એના વિશે બધું જ જાણવાનો દાવો કરો છો અને લગ્નજીવનનાં પચીસ વર્ષ પૂરાં થાય ત્યારે તમે એ સંબંધને ફરી એકવાર સમજવાનો, ફરી એક વાર મૂલવવાનો, ફરી એકવાર માપી તોલી જોવાનો પ્રયાસ કરો છો - આ પ્રયાસ કરો છો ત્યારે તમને સમજાય છે કે જે જીવ્યા, એવું તો જીવવાનું જ ન હતું?

એવું ઘણું બધું હતું જે નિવારી શકાયું હોત. એવું ઘણું બધું હતું જે કરવાનું હતું પણ થઈ શક્યું નહીં.... એવું ઘણું બધું હતું જે નહોતું કહેવાનું તે કહ્યું, અને જે ખરેખર કહેવાનું હતું એ તો રહી ગયું....

અંગત અનુભવોમાંથી સર્જાયેલી કથાઓ મને આટલાં વાચકો સુધી પહોંચાડશે એવી ક્યારેય કલ્પના નહોતી. સાચું પૂછો તો મને આજે પણ એમ લાગે છે કે મને 'નવલકથાનું સ્વરૂપ' સમજાતું નથી. મને આવડે છે એક જ વસ્તુ. અને એ છે - રસ પડે તેવી શૈલીમાં મારી વાત કહેવાની રીત...

એ રીતમાં સ્થળનું વર્ણન, સંવાદો અને ક્યારેક આંખમાં પાણી લાવી દે તેવી ઉત્કટ લાગણીભરી પળો. તો ક્યારેક શરીરનું રૂંવાડે રૂંવાડું થરથરી ઊઠે એવી શૃંગાર પ્રચૂર પળો પણ આવી જ જાય.

ગુજરાતી ભાષામાં સ્ત્રી લેખકો વિશે એવો એક આક્ષેપ પ્રવર્તે છે કે તેઓ માત્ર સુષ્ટુ કહેવાતી, શરીરની સાચુકલી તીવ્રતમ અભિવ્યક્તિથી મોં ધૂપાવીને, માત્ર પીડાના નામે જીવાતી લાગણીઓના સંબંધો આલેખે છે.... મેં એની બહાર નીકળીને કામ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. મારી નાયિકા શરીરને અવગણીને જીવી શકતી નથી! એની તમામ અભિવ્યક્તિઓમાં એનું શરીર એનાં અસ્તિત્વનો અભિન્ન ભાગ છે....

મારી તમામ નાયિકાઓની પીડા એમની પોતાની છે એ ખરું, પરંતુ એ બધી જ નાયિકાઓ સતત એમાંથી બહાર નીકળીને કશું બીજું અનુભવવાનો પ્રયાસ કરે છે, કરાવે છે એ પણ કદાચ મારી નવલકથાને જુદો જ આયામ આપતી પ્રક્રિયા હશે ?

સ્ત્રીના મન પાસે અભિવ્યક્તિ કરવા જેવું ઘણું છે. પીડા એનો એક બહુ જ નાનકડો ભાગ છે. આખા કોસ્મોસને આવરી લે એટલું વિશાળ સ્ત્રીનું મન કંઈ કેટલાય પડોમાં વહેંચાયેલું છે. પુસ્તકના પાનાંની જેમ ઊઘડતાં એ દરેક પડમાં વિભિન્ન સમયખંડો વિસ્તરેલા છે. એ દરેક સમયખંડને પોતાની એક આગવી કથા છે.

મેં મારી જુદી જુદી નવલકથાઓમાં જુદા જુદા સમયખંડને સ્પર્શીને મારી જુદી જુદી નાયિકાઓ કંડારવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

અને એ નાયિકાઓની કથા કહેતી વખતે ક્યાંક ક્યાંક હું પોતે પણ પ્રગટ થઈ જતી હોઉં એવું બનતું હશે, ચોક્કસ !

‘યોગ-વિયોગ’ મારા માટે એક કેથાર્સિસનો અનુભવ રહ્યો. જેમ જેમ વસુમાના પાત્ર સાથે નવલકથા આગળ વધતી ગઈ તેમ તેમ મારી અંદર કંઈ-કેટલો તરફડાટ અને ઉચાટ ધીમે ધીમે શાંત થઈ ગયો. મને મારા પોતાના કેટલાય સવાલોના જવાબો મારી જાતે જ સાંપડતા રહ્યા. આ એવા સવાલો હતા, જે મેં મારા સિવાયના સૌને પૂછ્યા હતા અને જ્યારે જ્યારે પૂછ્યા ત્યારે મારી અંદર પીડાનો એક સબાકો નવેસરથી ઊઠ્યો હતો !

‘યોગ-વિયોગ’ ૭૬ પ્રકરણ સુધી ચાલતી રહી. પર (બાવન) પ્રકરણમાં પુરી કરવા ધારેલી એ નવલકથા ૭૬ મા પ્રકરણે પણ વાંચકોને અધૂરી લાગી !

એ દરમિયાન ‘દિવ્ય ભાસ્કર’ની ‘મધુરીમા’માં ‘મધ્યબિંદુ’ લખી. એક એવી નાયિકાની કથા, જે પતિ અને પ્રેમી બંનેને એકસરખી ઉત્કટતાથી ચાહે છે. એની પાસે એ પરિસ્થિતિ માટે તર્કશુદ્ધ દલીલો છે. કોઈ અપરાધનો ભાવ નથી. બંને એક દિવસ મારા મિત્ર ચેતન રાવલ અને મૌલિન મહેતાએ બે લીટીમાં વિષય કહ્યો. ફિલ્મનો વિષય.... ફિલ્મ તો ના બની, પરંતુ એના માટે જે કામ કરેલું તે લેખે લાગ્યું. બેલા ઠાકરે, નવલકથા માગી. મને સ્ત્રી સામાયિક માટે આવા બોલ વિષય લઈને લખવાની ઘણા વખતથી ઈચ્છા હતી ! દરેક વખતે બે સ્ત્રીઓ વચ્ચે અટવાતો કે બેલેન્સ કરતો પુરૂષ જ નાયક શા માટે હોય ? દ્રૌપદી સરખી સ્ત્રી માત્ર સતયુગમાં જ શું કામ? હું પોતે એવું

માનું છું કે તમારી લાગણીઓ કે ઈમોશન કે જરૂરિયાત જો છલકાતી હોય, વેડફાતી હોય તો એને ક્યાંક વહી જવા દેવામાં કશું જ ખોટું નથી - મારો આ વિચાર મારી નાયિકા 'પ્રિયમ'ને ગમી ગયો અને એણે નવલકથામાં એક જગ્યાએ દલીલ કરી. 'દશ્યને સંપૂર્ણપણે જોવા માટે, શ્રી ડાયમેન્શિયલી જોવા માટે બે આંખોની જરૂર પડે છે. અને એમાંની કોઈ એક આંખ જ્યારે બીજી કોઈ ઓછી કામની ન હોઈ શકે... તને જે સ્ત્રી ચાહે છે એ કોઈની પત્ની નથી, અને કોઈની પત્ની તને નથી ચાહતી, સમજ્યો ?'

સાથે જ લખાતી રહી 'મૌનરાગ' જેવી નાયિકા બે દાયકા પહેલાં થોડા સમય માટે જીવાયેલા એક સમયખંડમાં થીજી ગઈ છે. જિંદગી આગળ વધી જાય છે. એનાં લગ્ન થયાં છે. બે સંતાનો છે. તદ્દન નિષ્ઠાવાન ગૃહિણી અને સમર્પિત પત્ની હોવા છતાં એની અંદર ક્યાંક ઊંડે એક સંબંધ એને અવારનવાર પોતાની તરફ ખેંચે છે. એ પોતાની વર્તમાન જવાબદારીઓ અને ફરજોમાં જીવવાનો સંનિષ્ઠ પ્રયાસ કરે છે અને છતાંયે, વળી વળીને મન એ જ સમયખંડમાં પાછું જઈને જીવવા લાગે છે અને જાતને જ કહે છે, 'આવો પતિ, આવાં સંતાનો અને ઓડકાર આવી જાય એવું સુખ હોવા છતાં તું ભૂતકાળમાં જ જીવે છે, ત્યાં જ જીવવા માગે છે. વર્તમાન સાથેના તમામ સંપર્ક કાપીને જીવવા માગે છે તું. તો કોઈ શું કરે અંજલી ? નક્કી તારે કરવાનું છે. જે મળ્યું છે તેનો આનંદ માણવો છે કે જે નથી મળ્યું એના અભાવમાં તરફડીને ઉઝરડાયા કરવું છે ?'

અને 'પારિજાતનું પરોઢ' ધર્મની ગાદી પર બેઠેલા એક એવા માણસની કથા, જેણે સત્યને ત્યજીને પ્રેમને અપનાવ્યો.... 'સ્વધર્મ'ની વાત કહેતી આ બે વિધર્મીઓની પ્રસંગકથા 'મધુરીમા'ના પાનાં ઉપર લખતા લખતા ક્યારે શ્રીલર બની ગઈ એની મને જ ખબર ના પડી એમ કહું તો ખોટું નથી ! 'તથાગત'નું પાત્ર મને ખૂબ આકર્ષતું રહ્યું. આવડા મોટા સંપ્રદાયની ગાદી પર બેઠેલા માણસ આવો મોર્ડન, આવો હેન્ડસમ અને છતાં આવી રીતે દિલ ફાડીને પ્રેમ કરી શકે. એ વિચાર મને ક્યાંથી આવ્યો એ ખબર નથી. પરંતુ એ વિચાર મને એટલો તો જકડતો ગયો કે ધીરે ધીરે તથાગતને 'લાઈર ધેન લાઈફ' બનાવતાં કદાચ હું જ એના પ્રેમમાં પડી ગઈ એવું મારા વાચકોને લાગ્યું. તથાગત પાસે ધર્મની ગાદી પર બેઠા પછીનું પહેલું વ્યાખ્યાન જે કહેવડાવ્યું એમાં ક્યાંક જે. કૃષ્ણમૂર્તિ, રજનીશ, યુ. જી. કૃષ્ણમૂર્તિ, સાર્ત્ર, કાફકા અને એવા કેટલાય વિદ્રોહી વિચારકોની અસર આવતી રહી..... 'હું કોઈ ગુરૂ કે ધર્માત્મા નથી. મારી પાસે કોઈ દિવ્ય શક્તિઓ નથી કે નથી મારા પિતા જેવું અગાધ આત્મજ્ઞાન. ખરું પૂછો તો હું માત્ર મારા પિતાનો પુત્ર હોવાના કારણે આ ગાદી પર બેઠો

છું... ધર્મને અફીણ બનાવીને ક્યાં સુધી આમ માણસોને ઘેનમાં રાખવાના ? ક્યાં સુધી ધર્મના નામે આ જ રીતે જિંદગીઓના ભોગ લેવાના ? આ કયો ધર્મ છે, જેની સંસ્થાપના માટે આટલાટલી જિંદગીઓ દાવ પર લાગી છે.... રોજેરોજ લાગી રહી છે. હું પણ આનો એક ભાગ છું. મને લાગે છે મારે આમાંથી મુક્ત થવું જોઈએ...’

‘તારા ચહેરાની લગોલગ’ નવલકથાનું સાવ નવું જ સ્વરૂપ.... પત્રો, ઈ-મેઈલ અને એસ.એમ.એસ. દ્વારા એકબીજાને પોતાની વાતો કહેતા ત્રણ પાત્રોની એક અતિશય ઉત્કટ પ્રણયકથા. જેની નાયિકા લગ્નને બંધન માને છે અને બેડરૂમ તથા રસોડા વચ્ચે ગુંગળાઈને જીવવું એને મંજૂર નથી.... પ્રેમની સાવ જુદી જ કદાચ, મોટાભાગના લોકોના ગળે ના ઊતરે એવી વ્યાખ્યા. આ પ્રણયકથામાં નવલકથાના એક જુદા જ સ્વરૂપે લખવાનો પ્રયાસ કર્યો. સાથે જ એ પત્રોની એક શ્રાવ્ય સી. ડી. પણ બનાવી.

નવલકથા સાંભળી શકાય એ સૌથી પહેલાં મેં મારી નવલકથા ‘કૃષ્ણાયન’માં પ્રયોગ કર્યો. કૃષ્ણના જીવનની ત્રણ અગત્યની સ્ત્રીઓ - પત્ની રૂકમણિ, સખી દ્રૌપદી અને પ્રિયતમા રાધા જ્યારે કૃષ્ણને માનવસ્વરૂપે જોઈને એમની સાથે જીવેલી ક્ષણો ફરી જીવવાનો પ્રયાસ કરે છે એ વાત મેં ‘કૃષ્ણાયન’માં લખી....

એ કથાને ઈતિહાસ સાથે, હકીકતો સાથે કૃષ્ણ વિશેનાં સંશોધનો સાથે કોઈ જ સંબંધ નથી. કોઈપણ માણસ જે આટલું અદ્ભૂત જીવ્યો હોય, આટલી બધી ઘટનાઓ અને જીવનના સડસડાટ વહેતા પ્રવાહ સાથે રહીને જીવ્યો હોય એ માણસ જ્યારે દેહ ત્યાગે ત્યારે એની લાગણી કેવી હોય.... આ વિચાર મને હંમેશાં રહી રહીને આવતો રહ્યો. એનું કારણ કદાચ એ હોય કે મેં કૃષ્ણને કદી ભગવાન તરીકે નથી જોયા. પોતાના સમયથી વીસ હજાર વર્ષ વહેલો જન્મેલો એ માણસ જો જન્મ્યો હતો, અને જીવ્યો હતો તો એ એના સમયનો ચમત્કાર હતો જ !

‘માણસ થઈને જીવેલા ઈશ્વરની વાત - ‘કૃષ્ણાયન’ બહુ જ વંચાયું અને વખણાયું. શ્રી મોરારીબાપુએ પણ એમની કથાઓમાં અવાર-નવાર કૃષ્ણાયનના ઉલ્લેખ કર્યા. જેમની પાસેથી અપેક્ષા નહોતી એવા ઘણાંએ કૃષ્ણાયન વાંચીને મારો સંપર્ક કર્યો અને પુસ્તક વખાણ્યું.

પરંતુ, સત્ય એ છે કે હું જ્યારે કૃષ્ણાયન વાંચવાનો પ્રયાસ કરું છું ત્યારે મને પોતાને જ પ્રશ્ન થાય છે કે, ‘આ મેં લખ્યું છે ?’

‘કૃષ્ણાયન’ લખતાં લખતાં જ મને સમજાઈ ગયું કે આ હું નથી લખતી, મારી અંદર કોઈ બીજું છે, જે આ લખાવે છે. એ ‘કોઈ’ કોણ છે એની મને ખબર નથી...

....પણ ન લખતી હોત તો શું કરત એનીયે મને ખબર નથી !

મેં જિંદગીમાં લગભગ બધું જ કરી જોયું છે એમ કહું તો ખોટું નથી. રેસ્ટોરાંમાં સ્ટુઅર્ટની નોકરીથી શરૂ કરીને એકલવ્ય જેવી શાળામાં એક વર્ષ કલાસ ટીચર રહેવાનો અનુભવ છે મારી પાસે ! અત્યારે સી.ડી.સી.માં એમ.એ.ના બાળકો ભણાવું છું.... તો ક્યારેક મોડલિંગ, અભિનય સુધી...

મને લાગે છે મારો સ્વભાવ માત્ર કલમને જ અનુકૂળ આવ્યો !

બીજું કોઈ ક્ષેત્ર મને સહી નહીં શક્યું હોય એટલે ઊછળતી - ફૂદતી, અથડાતી - કુટાતી, કોઈ પીંછાની જેમ હવામાં ઊડતી ઊડતી કલમના કોલરમાં આવીને ભરાઈ હોઈશ !

ને, કલમે મને લાડથી હાથમાં લઈને, પંપાળીને દુલારથી પોતાના ખોળે બેસાડી દીધી.

લેખન મારો વ્યવસાય નથી, મારું જીવન છે. શબ્દો મારી અભિવ્યક્તિ નથી, મારા અસ્તિત્વનો ભાગ છે. ને ક્યારેક મને લાગે છે કે જીવવાનું બંધ કરી દેવું સહેલું છે, લખવાનું બંધ કરી દેવું સહેલું નથી.

હું લખું છું. કારણ કે મને સતત એમ લાગ્યું છે કે મારામાં રહેલી ક્યારેય નહીં થાકતી, સતત દોડતી - ક્યારેક હાંફતી એક વ્યક્તિની સાથે દોડવાનું બળ ફક્ત કલમમાં છે. મારી સાથે પ્રવાસે નીકળેલા બધા જ ધીમે ધીમે ક્યાંક ને ક્યાંક અટકતા ગયા.... પણ ‘એ’ સતત મારી સાથે છે અને હું લખું છું. કારણ કે મારી કલમ ધક્કો મારીને, ઊભી કરીને, કાચી ઊંઘમાંથી જગાડીને મારી પાસે લખાવે છે.

દરેક નવી નવલકથા લખતા લખતા દરેક વખતે વ્યક્તિ તરીકે હું વધુ રિફાઈન્ડ, વધુ સ્વચ્છ થઉં છું. મને લાગે છે કે મારી નાયિકાની જગ્યાએ ક્યારેક હું એવો સમયખંડ જીવી લઉં છું. જે મારો પોતાનો નથી હોતો !

સવાલ રહે છે આ સત્ય અને ભયની વચ્ચે ક્યાંક મારી જાતને શોધવાનો. તો મારે પ્રામાણિકતાપૂર્વક સ્વિકારવું જોઈએ કે લેખનની આખીયે પ્રક્રિયા મારી જાતને શોધવાની પ્રક્રિયા છે. હું મારી જાતને ક્યાંક એવી જગ્યાએ ભૂલી આવી હતી. જે જગ્યાનું નામ-સરનામું મારાથી જ

ખોવાઈ ગયું હતું....

જાતને શોધતી શોધતી હું આગળ ને આગળ નીકળતી ગઈ. ને જ્યાં ભૂલી આવી હતી તે પાછળ ઘૂટતું ગયું હતું. નવલકથાના પાનાંઓ ઉપર મને એ સરનામું જડતું - જડતું રહ્યું!

અંગત અનુભવોને ક્યારેક એવા ને એવા લીલા - લોહી ટપકતા તો ક્યારેક ખડખડાટ હસતા, ક્યારેક ઝળઝળિયાં સાથે તો ક્યારેક બંધ આંખે સંપૂર્ણ સ્ત્રી હોવાની પરિતૃપ્તિના અનુભવના આહ્લાદ સાથે મેં મારી નવલકથાઓમાં વણ્યા છે અને એ વાત કહેતાં મને કોઈ સંકોચ નથી, ન હોવો જોઈએ એવું માનું છું.

સંદર્ભ સૂચિ :

(૧) શબ્દસૃષ્ટિ, ઓક્ટો. નવેમ્બર ૨૦૦૭